CASPAR
BARLAEUS
NEDERLANDSCH
BRAZILIË

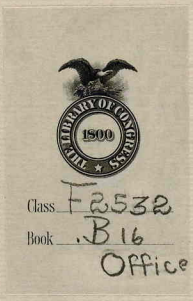

Class F2532
Book .B16
Office

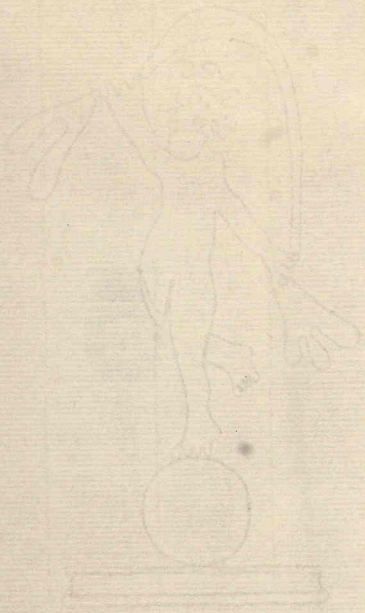

NEDERLANDSCH BRAZILIË

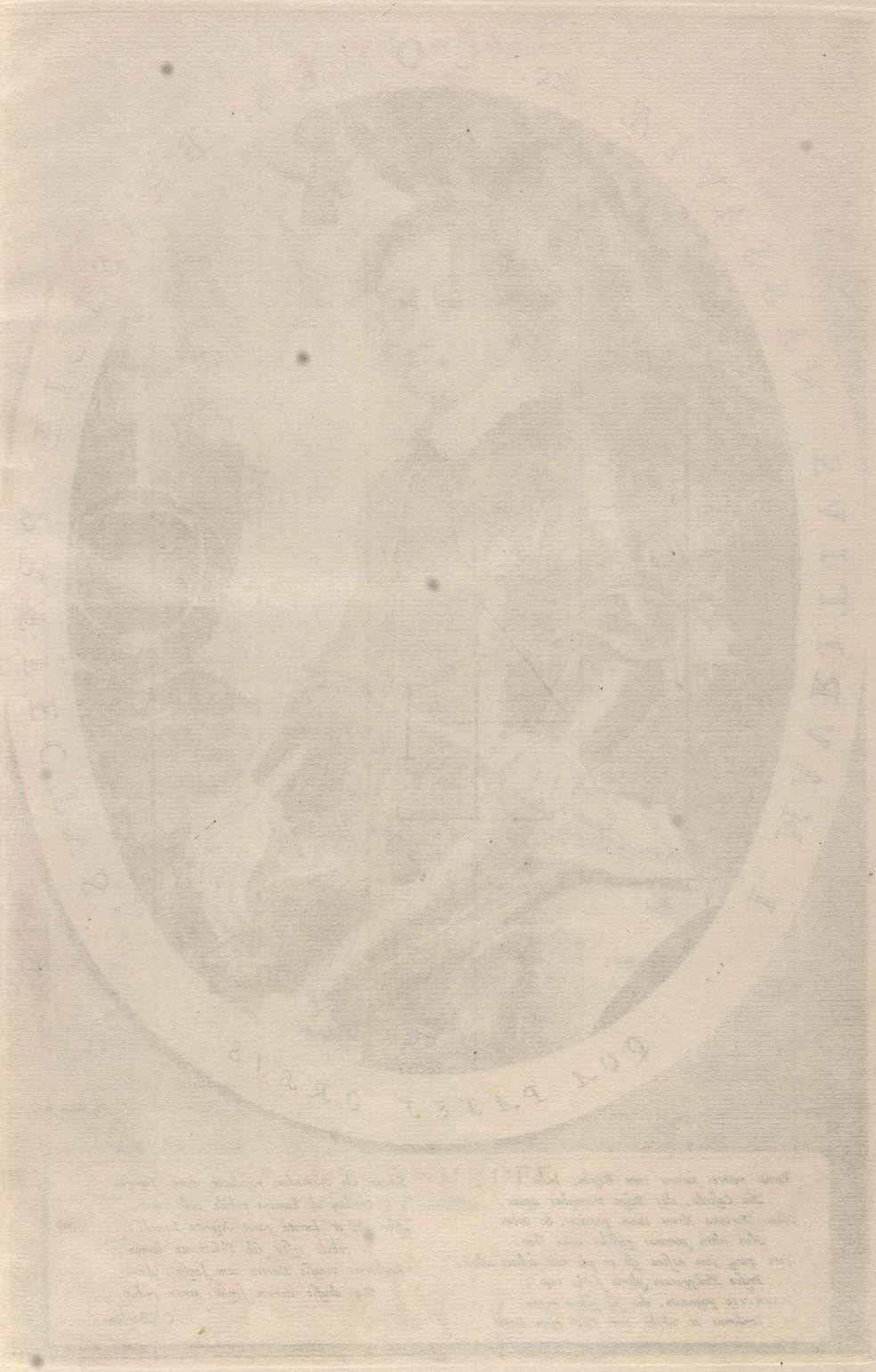

Partiti veteres fuimus cum Regibus Indos.
Hîc Castella, aliis Belga triumphat aquis.
Nunc Fortuna Novos etiam partitur, & Orbes
Non ultrà geminos possidet unus Iber.
Pars quoq; jam nostra est & quà ruit arduus æther,
Prisca Philipporum gloria fracta ruit.
Mavritio pugnante, alio sub sidere regna
Condimus et tabulis cum Duce picta damus.

Sævus ubi Nomadum populatur more Tapujas,
Crudaq; ab humana pabula cæde capit.
Afer ubi et domitâ paret Nigrita Loandâ,
Et rabido tostæ sub Phæthonte domus.
Barbaries veniisse Ducem cum sensit, abivit.
Vtq; abiisse iterum sensit, atrox redit.

C. Barleus.

Baerle, Kaspar van

CASPAR BARLAEUS

NEDERLANDSCH
BRAZILIË

ONDER HET BEWIND VAN

JOHAN MAURITS
GRAVE VAN NASSAU

1637-1644

HISTORISCH — GEOGRAPHISCH — ETHNOGRAPHISCH

Naar de Latijnsche uitgave van 1647 voor het eerst in het Nederlandsch bewerkt door

S. P. L'HONORÉ NABER

Met gegraveerde titelprent, portret, en 67 kaarten en platen

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
MDCCCCXXIII

F2532
.B16
Office

CASPAR BARLAEUS

NEDERLANDSCH BRAZILIË

ONDER HET BESTUUR VAN

JOHAN MAURITS

GRAAVE VAN NASSAU

1637-1644

HISTORISCH GEOGRAPHISCH ETHNOGRAPHISCH

320843
24
OH

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
MDCCCXXIII

K.I.N.W. 1924-2-11

INHOUD.

	Bladz.
Opdracht aan Johan Maurits	IX
Inleiding tot deze Historia	3
I. Voorgeschiedenis van Brazilië en beknopte landbeschrijving	20
II. Uitreis van Johan Maurits. Eerste verrichtingen in Brazilië. Slag voor Porto Calvo, enz.	36
III. Verrichtingen in Opper-Guinee	66
IV. Expedities naar Sergippe del Rey en naar Ceara. Binnenlandsche aangelegenheden. Dienstreis van den Graaf naar Parayba en Rio Grande. Beschrijving van Parayba en Rio Grande	78
V. Mislukte aanslag op de Allerheiligenbaai. Monopolie of vrijhandel?	92
VI. Mislukte aanval van Admiraal Jol op de Spaansche Zilvervloot. Binnenlandsche aangelegenheden	111
VII. De strijd met Artichewsky	126
VIII. Rapport van den staet der geconquesteerde landen in Brasijl, gedaen door d'Heer Adriaen van der Dussen aen de vergaderinghe der XIX ter Camer Amsterdam, den 4 April 1640	150
IX. Vrijburg, Olinda, Mauritsstad en Boavista. Maatregelen in verband met de verwachte Spaansche Vloot	200
X. De Spaansche toerustingen van 1639. Vierdaagsche zeestrijd op de kust van Brazilië (12, 13, 14, 17 Januari 1640). Slag bij Duins (21 Oct. 1639)	217
XI. Guerillas te land en ter zee. Laatste berichten van de Spaansche Vloot. Mislukte onderneming van Jol en Lichthart tegen de Spaansche Zilvervloot. Zonsverduistering	238

XII. De Portugeezen werpen in Portugal het Spaansche juk af en zoeken in Brazilië toenadering tot de Nederlanders. De Nederlanders denken den Portugees voor het laatst nog eens uit te schudden 261
XIII. Verrichtingen in Neder-Guinee. 267
XIV. Tocht naar het binnenland onder leiding van Elias Herckmans (1641) 278
XV. Verovering van Maranhaõ. Beschrijving van dat gewest. Onderhandelingen met Portugal 290
XVI. Bestand met Portugal. Zending van Tolner naar Nederland. 297
XVII. Het begin van het einde. Afval van Maranhaõ en aanslag op S. Thomé. Zaken van Congo, Loanda en S. Thomé 312
XVIII. De Tapoeiers, beschreven door Johan Rab van Waldeck. 323
XIX. Reis naar Chile onder Hendrik Brouwer en Elias Herckmans 333
XX. Afval van Ceara. Ontslag aan Johan Maurits verleend. Zijn politiek testament. Maatregelen genomen tijdens zijne landvoogdij 369
XXI. Regeeringsvorm van Brazilië. Vertrek van den Graaf naar Patria. Staat van Brazilië door Johan Maurits opgesteld 390
XXII. Lof van Johan Maurits. Besluit 412
Toelichtingen en bijvoegingen 421
Register 432

PLATEN EN KAARTEN.

Portret van Johan Maurits.
Gegraveerde titelprent.
1. Ciriii. 8
2. Z. Pernambuco 16
3. N. Pernambuco en Tamarica 24
4. Parayba en Rio Grande. 32
5. Vloot die Graaf Maurits naar Brazilië overbrengt. 38
6. Slag voor Porto Calvo . 44
7. Porto Calvo 46
8. Beleg van Porto Calvo . 48
9. Plan van Olinda . . . 50
10. Olinda 50
11. I. Garasu 52
12. Serinhaem. 54
13. Plan van Serinhaem . . 54
14. Plan van Zuid-Alagoa . 58
15. Zuid-Alagoa 58
16. Plan van Fort Maurits . 62
17. Fort Maurits aan de rivier S. Francisco 62
18. I. Tamarica 64
19. Plan van I. Tamarica. . 64
20. Plan van S. Jorge da Mina 66
21. Kasteel S. Jorge da Mina 72
22. Plan van Fort Nassau, ter kuste van Guinee . . . 74
23. Fort Nassau, ter kuste van Guinee 76
24. Ceara 82
25. Plan van Ceara 82
26. Plan van Parayba . . . 88
27. Parayba. 88
28. Monding der Parayba rivier 90
29. Rio Grande 92
30. Kasteel Van Keulen, Rio Grande. 92
31. Allerheiligenbaai (kaart) 98
32. Allerheiligenbaai . . .104
33. Pernambuco omstr. 1637. 180
34. Fort Prins Willem . . 182
35 (1). Mauritsstad . . . 186
35 (2) (36). Het Recief. . 186
36 (37). Kaap S. Augustyn 192
37 (38). Kaap S. Augustyn 192
38 (39). Vrijburg 200
39 (40). Plan van Vrijburg. 202
40 (41). Pernambuco omstr. 1644 208
41 (42). Schoonzicht (Boavista) 210
42 (43). Eerste scheepsstrijd 222
43 (44). Tweede scheepsstrijd 224
44 (45). Derde scheepsstrijd 226
45 (46). Vierde scheepsstrijd 228
46 (47). Het verwoesten van de suikermolens aan de Allerheiligenbaai . . . 252
47[1] en 47[2]. (48 en 49). S. Paolo de Loanda. I en II 268
48 (50). S. Paolo de Loanda 268 bd. at p. 270
49 (51). Eiland S. Thomé 272
50 (52). Plan van Thomé . 274
51 (53). Maranhão 290
52 (54). Plan van S. Luiz . 294
53 (55). Fort Calvario . . 312 bd at page 338
53 (2) (56). Chile . . . 338
54 (57). Vloot waarmede Graaf Maurits repatrieert 396
55 (58). Dillenburg . . . 412

EXTRA KAARTEN.

59—63. Vijf aanvullingsbladen van het Groote Tableau.
64. Overzichtskaart van het Tableau.
65. Nederlandsche tekst behoorende bij het Tableau.
66. Staten-eiland.
67. Fragment van de kust van Chile.

IN TABULAM OPPOSITAM

Laurea, quae medios claudit suprema Leones,
Rectoris voluit sic meminisse sui.
Hinc domitis fulget muralis adorea portis,
Hinc sua navalis rostra coronat honos.
Ipsa suos spectat Pernambucensis ocellos
Virgo & arundiferam tollit amoena manum.
Proxima nectareos foecunda Tamarica botros
Exhibet & proprii munera pulchra soli.
Quam juxta Parayba suis dulcissima formis
Induit & populis sacchara grata facit.
At Grandis Fluvii vagus accola Strutio talis
Ambulat & ferri pabula falsa putat.
Sic Novus excellit Batavis insignibus Orbis,
MAURITIOQUE *ferax sub Duce vernat ager.*
Quas gentes distinguit humus, Dux asserit unus,
Occiduasque secat Martia Navis aquas.
Mercantes notat illa suos pelagique potentes,
Armaque Sol coram, sed violenta stupet.
Tu Seregippa tuis Phoebaeos praeficis ignes
Sedibus & dici Regia sola cupis.
Sunt Cancri, Garazuna, tui. Tibi culmina, Portus
Calve, placent: illis stas metuende jugis.
Squamigerum genus Allagois se immergit habenis,
Inque Serinhaemum belliger hinnit equus.
Anchora permixtos dentes infigit arenae,
Regnaque vult nobis hic diuturna dari.
Arguit Occasum pyxis, nec respicit Ortum.
Cur? quia distinctis regnat uterque plagis.
At quam, Fama, vides lituos instare tubasque,
Non vim, sed speciem, tanta loquentis habet.

C. BARLAEUS

QVA PATET ORBIS
RES
BRASILIÆ
IMPERANTE
ILLVST.mo COMITE
I. MAVRITIO.
NASSOVIÆ &c. etc. COMITE.
SENECA IN MEDEA.
TIPHISQVE
NOVOS
DETEGET
ORBES.
CNVD

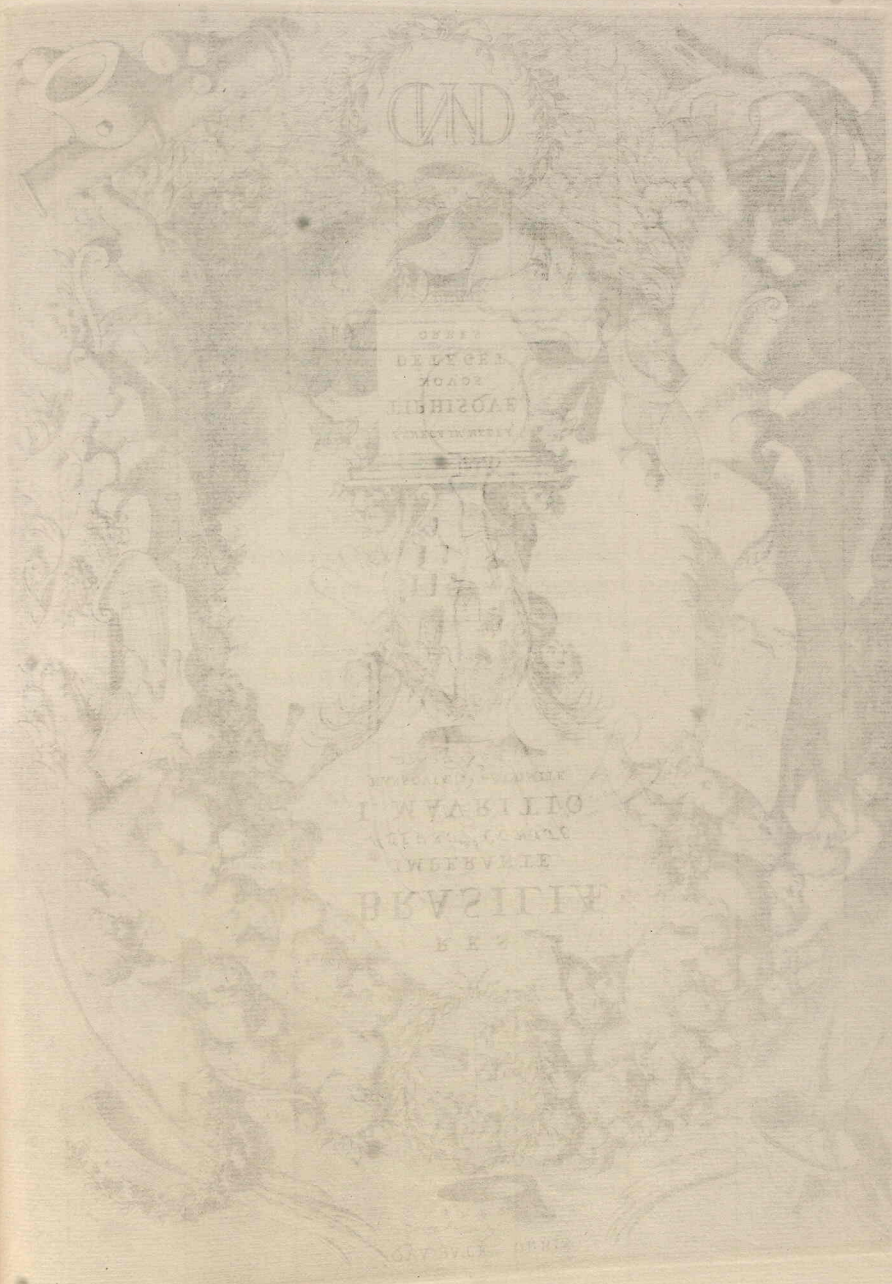

AAN DEN
ALLERDOORLUCHTIGSTEN GRAVE
JOHAN MAURITS
GRAVE VAN NASSAU EN ZOO VOORTS
GEWEZEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN
NEDERLANDSCH BRAZILIË
EN ZOO VOORTS.

Brazilië, onder Uwe opperhoogheid en door Uw wapenbeleid schitterende, draag ik U op allerdoorluchtigste Graaf. Zoo het kon spreken en zich met U verstaan, zou het zichzelf overgeven aan U, die met buitengewone dapperheid het Nederlandsch gebied hebt verdedigd en vergroot, het Spaansch gebied van Uwen krijgsroem en van schrik daarvoor hebt vervuld — als beschermer van het eene als schrik van het andere en ter bewondering van beide. Ik zal met dit verhaal voor beiden verrichten wat noch het eene noch het andere vermag en zoomin den bedrijver in verband met zijne daden te kort doen als de daden aan den bedrijver onttrekken. Hoe velen ook van de klassieke schrijvers gebeurtenissen, die de eeuwige herinnering verdienen, aan het nageslacht hebben overgeleverd, in geen geval overschrijden zij de grenzen van de Oude Wereld. Wij daarentegen stevenen stoutmoedig met U naar die andere wereld die, aan gene zijde van den Oceaan, door de Natuur blijkt te zijn gespaard en bestemd tot Uwe eer en den roem van Nassau's stamhuis. Bij de Romeinsche en Grieksche

Grieksche schrijvers vullen Athene, Sparta, Carthago, Rome, Latium, Gallië en Germanië beide bladzijden. Bij ons Olinda, Pernambuco, Mauritsstad, I. Tamarica, Parayba, Loanda, Mina, Maranhaõ, namen den ouden vreemd! Destijds heette de tegenstander Assyriër, Pers, Griek, Macedoniër, Italiër, Puniër, Allobroog, Cherusker. Thans heet hij Tapoeier, Mariquiet, Petivaar, Caraïeb, Chileen, Peruaan. Ook wordt hier niet slechts door Volkeren, maar door Werelden tegen elkaar gestreden. Voorheen zijn de Rijn, de Donau, de Rhône, de Indus, de Ganges getuigen van groote daden geweest. Thans de rivieren van Maranhaõ, da Prata, de Janeiro, Afogados, Porto Calvo, Capivaribi en Biberibi. Bij Polybius geen spoor van Mulatten, bij Livius geen spoor van Patagoniërs, bij Tacitus geen spoor van Angoleezen, bij Florus niets van Mamelukken, bij Suetonius of Justinus niets van negers en dezen zijn de namen die bij ons op den voorgrond treden. Bij die schrijvers trok de soldaat gekleed of geharnast ten strijde, mijn krijgslieden gaan ook wel naakt; zij hadden werpspietsen, schilden, sarissen, strijdbijlen, zeiswagens, onder de mijnen zijn er ook die zich geducht maken met een boog en een knods; genen waren krachtig in den aanval en bij den afweer door belegerings- en verdedigingswerktuigen — dezen zijn, wanneer men hen alleen laat vechten, tot zoo iets niet in staat. Toen hebben de Romeinen de Lusitaniërs overwonnen. Thans doen dit de broeders en bondgenooten der Romeinen — dezen destijds aan den Taag

genen

genen thans aan de overzijde van den Oceaan. Wat zich maar ter vermelding aan mij voordoet, is nieuw wat betreft de geografische ligging, den bodem, de volken, de zeden, het voedsel, de wapenen. De barbaarschheid heeft het zwaard gescherpt tegen een beschaafd en zedelijk ontwikkeld volk; dit volk is tegen wilden opgetrokken die niet slechts de menschelijkheid afschudden, maar er bovendien de grootste verdienste in zien om met de menschelijkheid zelf den mensch te verslinden. Uw deugd is des te verdienstelijker naarmate gij verder van den zetel en woonplaats der deugd afwezig zijt geweest en U gevoelig hebt betoond te midden van ongevoeligen, wellevend te midden van onwellevenden, zachtmoedig te midden van bloeddorstigen, vroom te midden van hen die de ware vroomheid niet kennen. Wat gij vroeger hier te lande hadt verricht is buitenslands door U voortgezet, namelijk het wijden van de wapenen aan Vrijheid en Godsdienst, aan Vaderland en Kerk, aan het heil der menschheid, aan de begeerte der kooplieden — beide malen tot roem der Vereenigde Nederlanden. Gij hebt U een Strijder getoond tegen de besten uit de Spanjaarden, tegen Bagnuolo, Da Torre, Barbalho, Menezes — rijzende lichten in het Westen. Ook hebt gij het leger niet vrijgesteld van wet, tucht en orde maar het, op het voorbeeld Uwer voorouders geleid, krachtig binnen de perken van het recht gehouden. Gij waart in het rijk der duisternissen een Morgenster, tusschen zwervende en uitheemsche stammen een stamgenoot, in de wildernissen een gids, te midden

den van de meest uiteenloopende volkeren eenzelfde Heerscher voor allen. Met Mars, dien gij hebt overgebracht om landen te winnen, hebt gij Christus verbreid om zielen te winnen en te midden van zoovele overwinningen die gij beraamdet, is ook die geweest welke gij op de dwalingen hebt behaald. In de eerste plaats heeft zich Uwe krijgvoering daardoor onderscheiden, dat gij onder zoovele Nassau's en onder zoo vele bloedverwanten die zich in de Europeesche oorlogen tegen den vijand beroemd hebben gemaakt, de eerste zijt geweest die het waagstuk heeft ondernomen den oorlog naar over zee te verplaatsen, met het doel den vijand in zijn gebied tegemoet te treden. Ongetwijfeld hebt gij dit van de Ouden afgezien, van de Romeinen tegen de Macedoniërs, van Hannibal en Antiochus tegen de Romeinen, van gevoelen dat zij niets dat der herinnering waardig was verrichtten, zoolang zij het oorlogsgeweld niet naar elders wisten te verplaatsen. Deze groote aanvoerders, door enge grenzen beperkt namelijk, hebben een werkkring voor moed en verdienste verder weg gezocht. Op hun voorbeeld hebt gij U voor de Nieuwe Wereld betoond wat Metellus voor Gallië, Marius voor Afrika, Drusus voor Germanië, Trajanus voor Pannonië geweest zijn, zoodat, evenals zij hun buitenlandsche zegepralen op hunne triumfzuilen hebben afgebeeld, gij de Uwe desgelijks hebt gegrift in de gemoederen en de geschriften der Nederlanders. De titels en namen van Uw geslacht hadden de Amerikanen al lang vernomen, geen zijner leden gezien, zoodat gij niet door de

berichten

berichten van anderen aan Brazilië zijt bekend geworden maar door het aanschouwen van Uw gelaat en Uwe wapenfeiten. Waar gijzelf kasteelen en steden hebt gesticht, waar gij den vijand steden hebt ontnomen, dààr hebt gij hun den naam van „Maurits" toegekend en zijt gij de eenige van Uw heldhaftig Huis die zich den bijnaam van „Amerikaan" heeft verdiend. Toen, tijdens de oorlogen, de zeer machtige vloot der Spanjaarden in aantocht was, hebt gij een bouwwerk ondernomen opdat niet van U gedacht zoude worden, dat gij, uit ontzag voor den vijand, zonder meer zoudt vertrekken of aan de goede zaak zoudt gewanhoopt hebben — opdat, wanneer de menscheneters „Vrijburg" en „Schoonzicht" zouden aanschouwen, zij het verblijf zouden zien van Nassau's doorluchte tegenwoordigheid en prachtlievendheid. De verbazende over rivieren geslagen bruggen die tot nut en veiligheid dienen van het algemeen verkonden Uwen ijver. Porto Calvo, Ceara, de stranden van I. Tamarica, Parayba, Rio Grande, Afrika en Portugeesch Maranhaõ, schouwplaatsen van de onder U ter zee en te land geleverde gevechten, zullen Uwe militaire energie verkonden. Maar de door Geloof en Eeredienst verdeelde volkeren zullen van Uwe vrome, bezonnen gematigdheid getuigen zijn. Uwe rechtvaardigheid zullen de overheden van naburige op vijandelijk grondgebied gelegen steden en gewesten, Uwe zachtmoedigheid en menschelijkheid zullen de wilden prijzen. Wanneer, over eenige eeuwen, de ingezetenen, zoo Portugees als wilde, de onder-

onderscheidingsteekenen Uwer zegels in alle gewesten zullen aanschouwen, zullen zij de Nassausche trouw ontwaren; terwijl, wanneer zij de door U vergroote en uitgezette gebieden overzien, zij 's Landvoogds macht, beleid en geluk zullen verkondigen en de reiziger die, in de eenzaamheden van Capaoba, de aan zuilen en merkpalen aangebrachte merkteekenen der Compagnie zal opmerken, zal de onvermoeide vlijt van den buitenlandschen Gouverneur en van het uit winstbejag naar verre Oorden opgetrokken volk met bewondering aanstaren. Maar wanneer de Barbaarschheid zal opmerken dat zij onder de Onzen schaamtegevoel heeft en zich in kleederen beweegt, zal zij de omhulling van de oorspronkelijke schaamteloosheid aan de eerbaarheid van Uwe Europeeërs ten goede rekenen. Olinda zelf, de door naam en voorkomen vanouds zeer schoone maar thans in een puinhoop verkeerde stad, heeft zich, in het diepst van haren val, daarmede kunnen troosten dat zij, hoewel haar niet is toegestaan overeind te blijven als zijnde te gronde gericht door overwinningen van anderen, genadig is behandeld als gevolg van Uwe meewarigheid, die, dikwijls gelet hebbende op dien noodlottigen val, leed hebt gevoeld over het lot der zoo aanzienlijke vestiging. Het aanzien van het in puin vallend Olinda worde vergeleken met dat van de tot Uw eer verrijzende Mauritsstad; men zal niet in tweestrijd staan bij de vraag in welk schouwspel het meeste behagen valt te scheppen. Want zoo het beklaaglijk is de wapenen te voeren tegen heilige huisgoden, heuglijk

lijk en loffelijk voorwaar behoort het te zijn Gode heiligdommen, der burgerij woningen te hebben gebouwd; het eerste opdat Uw liefde tot den Schepper zelf, het tweede opdat zij tot de naar Gods evenbeeld geschapen menschen weerkaatst worde. Alzoo hebt gij U door sommigen Uwer verdiensten bij den vijand geducht, door anderen bij de Uwen bemind gemaakt. Door genen hebt gij onmetelijken roem, door dezen de liefde en toegenegenheid van allen verdiend. Gij hebt den middenweg tusschen den vijand en de onzen gevonden, tusschen woesten en zachtzinnigen, om wie gij met Bataafschen moed hadt overwonnen door Bataafsche schappelijkheid te winnen. Ik zal het hooge woord uitspreken. Toen gij kwaamt, hebt gij tekortkomingen verbeterd, verzuimen hersteld, wat uitgeput neerlag met nieuw leven bezield. Toen gij vertrokken zijt — de zaak zelf bewijst het — heeft de Raad zijn Beschermer, het Volk zijn Vader, de Staat zijn Regel, de Wet haar Wachter, de Vroomheid een Voorbeeld, de Nederlander zijn Eerbied, de Portugees zijn Trouw, op een en hetzelfde oogenblik verloren. Wanneer ik U dit alles voor oogen houd, doorluchte Graaf, verhoog ik het zelfbewustzijn van iemand die zich jegens den Staat en de West-Indische Compagnie verdienstelijk heeft gemaakt. Wanneer ik dit aan de oordeelvellingen der Nederlanders onderwerp, zal ik van hun waardeering eenig loon voor Uwe dapperheid afdwingen. Onderwerp ik het aan het oordeel der buitenlanders, die niet ganschelijk vooringenomen zijn, dan zal ik hen overtuigen van de fortuin

des

des Nederlandschen oorlogs en van zijn gelukkigen voortgang. Laat ik het oordeel aan de Compagnie en hare zeer beleidvolle Bewindhebbers, dan zijn de oorzaken gebleken waardoor zij, bij zoo groote inspanning van krachten, voldoenden krijgsroem en te weinig winst hebben behaald. Verwaardigt U den schrijver met Uw patronaat te vereeren, zij het dat hij wat door U met krachtige bezieling is verricht, met zwakker bezieling hebbe weergegeven. Welaan, verleent gezag aan deze geschiedenis, die, omdat zij wat den inhoud betreft geheel U toebehoort, dààrom aan U gewijd en opgedragen wordt. Neemt de verdediging op U van haar die meer op de getuigenissen en geloofwaardigheid van anderen steunt dan op de mijne. Zij zal alleen dan aan het wankelen worden gebracht wanneer nijd, verkeerdheid en lichtgeloovigheid van valschheid zullen overtuigen de stem en de oogen van al degenen over wie gij geregeerd hebt, die onder U hebben gediend en ook die van de vijanden die gij hebt overwonnen.

Amsterdam, den 20sten April 1647.

van Uwe allerdoorluchtigste Excellentie
de zeer bescheiden vereerder
Casper Van Baerle.

CASPAR BARLAEUS'

VERHAAL

DER

KRIJGSVERRICHTINGEN

IN

BRAZILIË

onder het achtjarig bewind van den allerdoorluchtigsten graaf

JOHAN MAURITS

GRAVE VAN NASSAU

voormalig Gouverneur, Kapitein- en Admiraal-Generaal aldaar,
thans, onder den Prins van Oranje, Generaal der
Ruiterij der Vereenigde Nederlanden en
Gouverneur van Wesel

CASPAR BARLAEUS'

VERHAAL

DER

KRIJGSVERRICHTINGEN

IN

BRAZILIË

onder het achtjarig bewind van den allerdoorluchtigsten graaf

JOHAN MAURITS

GRAAVE VAN NASSAU

voormalig Gouverneur, Kapitein- en Admiraal-Generaal aldaar,

thans, onder den Prins van Oranje, Generaal der

Ruiterij der Vereenigde Nederlanden en

Gouverneur van Wesel

Sedert de Spanjaard onze vijand is geworden en de Staten der Vereenigde Nederlanden in verzet zijn gekomen tegen Koning Philips en diens opvolgers, is, met afwisselend geluk, te land en ter zee, binnen en buiten 's lands palen, onder meer dan één aanvoerder, in de hoop op vrijheid en met gevaar voor knechtschap, fel en voortdurend gestreden. De oorzaken, door zoo vele historieschrijvers herdacht, liggen voor de hand. Uit partijzucht stellen anderen haar anders voor, want de menschelijke geest heeft neiging om de plagen des lands denzulken, die zij haten, voor de schenen te smijten: oorsprong en doel van den oorlog voor een en hetzelfde te houden. Zeer velen, niet wetende hoe sterk de Nederlanders door hunne privilegiën stonden, vellen over de zaken een onbillijk oordeel. Den Koning heeft het niet aan voorwendselen ontbroken om den Staat gewapenderhand binnen te dringen toen het gebeurde op zijn ergst, als een soort opstand was uitgelegd. Ook heeft het den Nederlanderen niet aan redenen enmoed gemangeld om dit alles van zich te wijzen uit haat jegens de overheerschers en uit zucht om de vrijheid te handhaven, welke men slechts heeft aan te roeren om hen prikkelbaar en moedig te maken. Aan omvang en hevigheid heeft de oorlog niet slechts alle Nederlanden maar Duitschland, Frankrijk, Engeland, de beide Spanje's en naburige gewesten jazelfs bijna geheel Europa in zich opgenomen, totdat hij, toen zijn vermogen om te schaden was toegenomen, als een storm over het uiterste Azië, de Afrikaansche stranden en de Nieuwe Wereld heeft gewoed. Dit als gevolg van der Vorsten wanbeleid wanneer zij nalaten, paal en perk te stellen aan opkomende misstanden en jegens voortwoekerende verkeerdheden machteloos, tegenover ingekankerde euvelen wanhopig komen te staan. Ook heeft de

Nederlandsche oorlog.

Oorzaken.

Omvang.

[2]

Duur. Faam bij geen andere grenzen stand gehouden. De lange duur des oorlogs heeft zijne redenen, want zoolang de Koning voortgaat met het verlorene te willen herwinnen, gaan wij voort met het verkregene te handhaven; zoolang hij voortgaat met ons geweld aan te doen, gaan wij voort met het te keeren. Daar er sedert de eerste beroerten zoomin hoop op goede trouw als op overeenstemming is geweest, zijn de oorlogen tot op dezen dag volgehouden, behalve dat men in een twaalfjarige schorsing van wapenen en van grieven heeft toegestemd. In die mate blijven de vijandschappen uit de geschondene vrijheid geboren voortduren; zij blijven bestaan ook als het gevaar voorbij is en zij houden zelfs dan niet op als zij die de eersten zijn geweest om kwaad te be-

Recht. drijven, hebben opgehouden te leven. Het recht om dezen oorlog te voeren vindt zijn volkomen rechtvaardiging in voorouderlijke wetten en koninklijke toezeggingen, op welker schending de eeuwenheugende Staat, gedachtig aan het voorbeeld der vaderen, die de wapenen tegen de Romeinen hebben opgevat, den Koning eerst heeft afgezworen en vervolgens den oorlog verklaard — te rechtmatiger zoo men bedenkt, dat het niet slechts billijk en noodzakelijk maar zelfs roemrijk was land, vrijheid, lijf en have der burgerij (wat de stervelingen als hun hoogste goed beschouwen) te verdedigen. Gedurende al den tijd der Nederlandsche beroerten gingen eervolle en groote deugden met gelijke on-

Deugden en Ondeugden. deugden samen: de beoefening van godsvrucht en deugd met het woeden van het gepeupel, de liefde tot den Koning met Spaanschen hoogmoed, de vrijheid met de losbandigheid, de verdediging van het staatsgezag met de rechtsverkrachting, het bijgeloof met het ongeloof en de huichelarij, het openbaar vertrouwen met de trouweloosheid, de dapperheid en de krijgstucht met het wetteloos woeden der krijgslieden tegen goddelijk en menschelijk bestel. Groot is te allen tijde de macht

Landvoogden. geweest van de Landvoogden waarvan sommigen door gebruik van sluwe, anderen van wreede, weer anderen van slappe middelen des Konings zaak hebben bevorderd of bedorven. De verbondenen hebben bijzondere macht ontleend aan hun goede orde, hun tucht, hun kas, hun verdragen met naburige vorsten en aan de trouw der Graven van Nassau, hun beleid en moed. Door deze middelen hebben zij zich den vijand geducht betoond en hunnen onderdanen veiligheid verzekerd te midden van de verbazingwekkende lotgevallen des worstelenden Staats.

Verloop des Oorlogs. Inderdaad, in het eerst heeft het Gemeenebest eruit gezien als onder den

den voet geloopen en vertreden tijdens Alva's bewind, die, met strenge opdrachten uitgezonden, zelf IJzeren Hertog, in zijn woeden tegen de hoofden en eigendommen van Edelen en van burgers, 's Konings bevelen liet uitkomen, ja, zich omgevende van den enkelen schrik voor zijne wreedheid, trad hij door het trotsch onwaardig schouwspel van een standbeeld de besten des volks met voeten en daagde hij door hatelijk machtsvertoon de publieke meening tot afschuw, het noodlot tot [3] wraak uit. Het tweede tijdvak is geweest dat der herrijzenis onder Willem Prins van Oranje, van wien de bewonderenswaardige vernuften der voortreffelijkste geschiedschrijvers nog niet geslaagd zijn onder woorden te brengen, hoedanig hij zich den benarden Nederlanders heeft betoond. Onder hem en zijn zoon en opvolger heeft het Noodlot getwijfeld wien het ons ten Gebieder zoude stellen, daar koningen zich aan de aangeboden hoogste waardigheid trachtten te onttrekken en 's vijands geluk en macht ter zelfder ure den bijna verwonnenen en vertwijfelden rieden om het op te geven. Buitenslands werd gezocht, wie de regeering van het krijtend gemeenebest zou aanvaarden en hij is toen niet gevonden kunnen worden — een tastbaar bewijs, dat macht niet op grond van menschelijke doch van goddelijke raadslagen wordt verleend. Eerst zijn bij voorkeur het kleine Holland en Zeeland door grenzen beveiligd, spoedig is toetreding van Gelder, Overijsel, een gedeelte van Friesland en van Groningen met de Ommelanden gevolgd, *Oorlog hier te lande.* eindelijk is de kust van Brabant en ook van Vlaanderen door zeer krachtige troepenafdeelingen bezet. In die mate heeft het volk, klaarstaande om zijn voordeelen te vervolgen, zijn macht ontwikkeld en zich meer dan het nageslacht zal gelooven op een gunstigen wenk des Allerhoogsten omhoog gewerkt. Het derde tijdvak heeft het schouwspel gegeven van de krachtige Republiek zegevierende onder Maurits en Frederik Hendrik, het schitterendst broederpaar, Prinsen van Oranje, die niet alleen haar bewaakt maar buiten de grenzen de wapenen gevoerd hebben. Want toen de grenzen naar alle richtingen als op de wieken der fortuin waren vooruitgebracht, de legers verdreven, zoovele gevechten voorspoedig geleverd, belegeringen dapper uitgehouden maar dapperder terug gegeven waren, hebben wij, bevrijd van gevaar binnenslands, vlaggen en vloten gestuurd naar Spanje, naar Amerika, *Oorlog buitenslands en ter zee.* naar Oost en West, naar Werelden den Ouden onbekend, en den oorlog, die op ons was afgezonden, den Koning thuis gezonden. Over groote uitgestrektheid van buitenlandsche gewesten zijn de titels van de

de Hoogmogende Heeren Staten uitgedragen, hier en ginds, in Oost en West, zijn forten, steden en sterkten gegrondvest; de namen der Oranje's en Nassau's zijn aan eilanden, kapen, kusten, burchten en bevestigde plaatsen gegeven. De wilden zijn onder een geregeld bestuur gebracht. Beroofd zijn de schepen der Spanjaarden van Amerikaansche en Aziatische schatten en aan het Brazielsche strand zelf zijn zij in vlammen opgegaan, nadat eindelijk het Staatsgeheim was wereldkundig geworden dat ook het Westen overwinlijk is. Zoodat heeft opgehouden waar te zijn wat Dionysius van Halicarnassus eens van Rome heeft verklaard: dat zij de eerste en eenige is geweest om zich harer macht grenzen te stellen, waar de zon op- en ondergaat. Voor-
[4] waar, wij hebben de tijden beleefd, waarin wij, gelukkigen, ook in ons gebied beide zonnen als getuigen van zoovele overwinningen aanschouwd hebben. Dit overtreft alle wonderen der Oudheid en het is één der wonderen van onzen tijd dat een in zoo vele oorlogen gewikkeld volk, met de gelden van weinige burgers als bij wijze van inleg-
Dubbele krijgvoering. gelden tot 's vijands verderf bijeengebracht, door middel van een dubbelen oorlog in hemelsbreed uiteen liggende gewesten, den machtigsten Koning afmat en uitput, zoodat de grootheid der Unie te onzen tijde bijna gelijk wordt geacht aan die van de Wereld zelve.

Zeker, onze dapperheid had zich kunnen bepalen tot de noodzake-
Aanleiding tot de vaart naar Indië. lijke zelfverdediging en tot de gewone zeewegen. Doch toen de vaart van deze landen op de beide Spanje's belemmerd en die op het Oosten fluks door koninklijke bevelschriften verboden werd, is men begonnen verder te zwerven en het bij de zee opgevoed volk is naar de verste oorden der wereld afgereisd, als had het allen breidel zijner begeerte afgeworpen; en daarbij heeft het zelfs getracht toegangen te ontsluiten welke de natuur den mensch heeft ontzegd. Immers de in hun hoop op gewin teleurgestelde gemoederen der kooplieden worden door de gevaren zelf, scherper geprikkeld en opgewekt. Zij hielden het daarvoor dat, bij bijzondere vorstelijke wet, geen servituut kan worden gelegd op de voor allen vrijstaande zee; dat zij thuis niet genoeg hadden tenzij zij het van elders haalden; dat de natuur ook bij de Indiërs zaken voortbracht, die goed waren voor de Nederlanders; dat waren uit een ver verwijderd land van voortbrenging steeds voordeeliger zijn; dat het niet noodig was op vijandelijke landen te varen bij geopenden handel ginds; dat door onze scheepvaartondernemingen een bres zou worden gemaakt in de schatten van den Koning van Spanje; dat bezigheid elders

elders het thuis rustiger zou maken; voorts dat het prestige der natie ver naar buiten zou worden verbreid, terwijl dat des Konings een knauw zou krijgen. Zij hadden door anderer voorbeeld geleerd, dat door macht van schepen nieuwe werelden ontdekt, godsdienst, schatten, wetten, zeden en beschaving aan ver verwijderde volken gebracht worden; dat vrijheid van handel immer een waarborg is geweest voor grooter macht; dat aldus de Phenicièrs, de Karthagers, de Perzen, de Arabieren, de Grieken en de Romeinen tot bloei waren gekomen. En daarom hebben zij gewapende handelsreizen ondernomen, eerst op het Oosten, kort daarnà op het Westen en zijn er als het ware twee heerschappijen buiten Europa gesticht geworden, steunende op twee Compagnieën. Hoe enger de landgrenzen waren, waarbinnen de Nederlander zich opgesloten heeft gevoeld, des te breederen weg heeft hij zich over den Oceaan gebaand, en hij heeft handel en heerschappij als met de zonsbaan uitgebreid. Van Spaansche en Portugeesche zijde is de rechtmatigheid hiervan betwist, als ware er na beroep op wapengeweld en oorlog plaats voor wetsuitleggingen en voor de spitsvondige gedingen der rechtsgeleerden. Wat den aangevangen ondernemingen in den weg gestaan hebbe: *niet* de door Paus Alexander VI den Spanjaarden en Portugeezen toegekende donatie, daar hem wel vrijstond het zijne uit te deelen doch niet wat van een ander was; *niet* de verjaring die anders ten goede komt maar geen aanspraken meebrengt in zaken die het heele menschdom aangaan; *niet* de ontdekking die geenerlei recht met zich voert op streken die immer eigenaars hebben gehad; *niet* het oorlogsrecht dat niet minder goed voor ons jegens de Portugeezen geldt, als het voor de Portugeezen tegen de Indiërs gegolden heeft. Wij zijn daarheen gegaan waar het recht der natuur, dat der volkeren en wederkeerige handelsbehoeften ons riepen. Want waarlijk, hoop op gewin is de scherpste prikkel om het moeilijkste aan te durven; niet alleen kent het volk geen vrees, wanneer het honger heeft, maar ook niet wanneer het de zaken derft, die het leven schoon en geriefelijk maken. De hoop van te krijgen en de zucht om te heerschen dwingen de menschheid tot de uiterste waagstukken. Waar geldzucht zich een weg baant strijkt de eerzucht neer — waar gene den handel heeft gevestigd wil deze regeeren; vanouds staat vast, dat hoe grooter, de winst en de buit zijn, des te scherper en hardnekkiger de strijd is.

Rechtmatigheid.

[5]

Het gevoelen der deskundigen is, dat de Koning van Spanje de allerslechtste raadgevers heeft gehad, toen hij den Nederlanders, wier

natuur

natuur had meegebracht, dat zij meer gevoelden voor den meetketting dan voor de loglijn, de toegangen tot beide Spanje's en de Indiën ontzegde. Want werwaarts zij tot dusver, door de onveiligheid der zee, de groote afstanden der plaatsen en vooral door het nieuwe der ondernemingen weerhouden waren zich te begeven, derwaarts hebben zij, door de noodzakelijkheid geperst, zich een weg gebaand teneinde zelf de waren te gaan aanvoeren, die zij gewoon waren geweest eerst bij de Venetianen later bij de Spanjaarden en de Portugeezen te halen. Er waren algemeen bekende voorbeelden van oude en van jonge dagteekening, waaruit gebleken was, dat gesloten zeeën en gedwarsboomde handelsondernemingen den Heerschers tot groote schade waren geworden, omdat durf en wanhoop niets zoo gesloten laten, dat de toegang voor schepen niet vrij zou staan. De Lydiërs hebben de Cretensers niet als Heeren ter zee verdragen, noch de Pelasgen de Lydiërs, noch de Rhodiërs dezen of de Phrygiërs de Rhodiërs. De overheersching der Phrygiërs heeft de Cypriërs en dezen hebben de Phenicièrs tot naijver opgewekt. Toen dezen de gansche zee en de visscherij voor zich eischten, ja anderen door edicten daarvan wilden weren, hebben de Egyptenaren, daarnà de Milesiërs, Cariërs, Lesbiërs, Phocensers en Corinthiërs haar bemachtigd. Toen de Lacedemoniërs zich de heerschappij over de omringende zee aanmatigden zijn de Atheners des te stoutmoediger gaan varen en zij hebben den Lacedemoniërs zoo goed als den Aegineten de wet gesteld. Toen de Phenicièrs niet slechts de kustzee maar alle door hunne vloten bevaren wateren onder hunne heerschappij hadden gebracht, zijn de Karthagers, meesters van de Si-
[6] ciliotische en Afrikaansche zee, opgewekt om dezelfde plaatsen te gaan bezoeken als zij. De macht ter zee van de Karthagers hebben de Romeinen lam gelegd. Genen hadden bedongen, dat de Romeinen niet voorbij Kaap Bon zouden varen; maar het verdroot dit edel volk, van de zee verdreven, van de eilanden beroofd, schatplichtig te zijn terwijl het gewoon was geweest schatting op te leggen. Antiochus en Hannibal hebben zeewetten van datzelfde volk ontvangen, toen de Romein onbeperkt heerscher te water was geworden, niet slechts binnen de Zuilen van Hercules maar ook over het gansche toenmaals bevaarbare gedeelte van den Oceaan. Uit betrouwbare bron staat vast, dat, door het belemmeren van verkeerswegen en van handel, oorlogen zijn ontstaan tusschen Israëlieten en Amorieten, Grieken en Mysiërs, Megarensers en Atheners, die van Bologna en die van Venetië, Christenen

Strijd der Ouden om de heerschappij ter zee.

ITAPVAMA
ACAPI
TA
NIA
DE
ÇIRIIÎ
PRÆFECTURA
DE CIRIIÎ.
vel SEREGIPPE DEL REY cum
Itapuáma.

nen en Sarracenen. Geen andere aanleiding bijna hebben de Spanjaarden gehad om de bewoners van de West-Indiën aan te randen dan deze, dat zij het gemeenschappelijk gebruik hunner havens en stranden weigerden. Niet ten onrechte wordt bij Tacitus over de Romeinen geklaagd, omdat zij den handel der volken verboden, de wijde wateren en den vrijen wind aan allen ontnamen. Zoodat men zich nu ook wel mag verwonderen over eene soort van menschen wien de barbaarsche zede behaagt van gastvrijheid aan schipbreukelingen te weigeren. Dit staat uit feiten en omstandigheden vast, dat zij die voor zich zelf alleen aarde en water opeischen, beide verliezen, omdat de overmoed der overmachtigen den durf der min machtigen tot daden tergt. De Schepper des Heelals duldt niet, dat de tot ieders heil gestelde wateren, welker gebruik vrij staat, door één enkele bezeten en onder weinige machtigen verdeeld worden. Maar de opsomming van deze voorbeelden heeft mij verder gevoerd opdat de Koningen van Spanje niet zullen klagen dat wij iets nieuws hadden ter hand genomen of wel dat hun iets nieuws overkomen ware. Al gaan de eeuwen en de menschen voorbij, dezelfde oorzaken en gevolgen keeren terug. Thans ga ik over tot den loop der gebeurtenissen.

Vaart der O.I.C. op Indië.

Ten eerste. Na eenige wilde en sporadische vaarten naar het Oosten, is, in het jaar 1602, octrooi om derwaarts te varen verkregen door eene maatschappij, juist opgericht met geld van gewone burgers. Voorgegaan waren de Portugeezen en Spanjaarden en aan dezen de Venetianen, door wier handen bijna de gansche Oostersche handel voor honderd jaren en meer over Alexandrië is gedreven — hoewel de Arabieren, Perzen, Chineezen handel met de Indiërs hebben gedreven vóór hen tot op den huidigen dag; dit is het gerucht en dat gerucht is waar, maar voor dezen de Karthagers en de Romeinen. De vaarten van Hanno uit Cadix naar Arabië, de gezantschappen der Indiërs aan Augustus en Claudius, de bij Plinius beschreven route, Strabo als hij [7] over Azië schrijft en de Tafelen van Ptolemaeus bewijzen dat. Het is dus niet noodig zich te beroepen op het gezag van Horatius in wiens tijd de bedrijvige koopman, ondanks alle bezwaren, tot de uiterste Indiërs doordrong. Bij de eerste schipvaarten der Nederlanders hebben wij niet immer voorspoed ondervonden, gelijk groote ondernemingen hachelijk zijn wegens de daaraan verbonden arbeid, kosten en gevaren. Maar door een met de verliezen toenemenden moed en door een hoop

ontleend aan de wanhoop zelve, zijn de winsten, toen de bezwaren die in den weg stonden overwonnen waren, in zoodanige mate aangegroeid dat ieder zijn kapitaal meer dan verviervoudigd heeft gezien. Ja, zelfs maakt de waaghalzerij der kooplieden (of moet ik van zelfvertrouwen spreken?) de goede en kwade kansen op jaarlijksche winst tot een voorwerp van handel. De vroeger van de Venetianen en de Spanjaarden gekochte artikelen hebben wij nu zelf in bewaring en verdeelen wij thans wijd en zijd onder de volkeren; sommige waren bezitten alleen wij en naar eigen goedvinden brengen wij ter markt wat vroeger de koopmanschap van anderen is geweest. Ook richten wij noch den handel noch het bestuur op bescheiden voet in. Wij bevaren
Uitslag. de Arabische Golf, de Perziaansche Golf en de Perziaansche stranden. De meesten der Moluksche eilanden hebben wij onder ons gebied gebracht; op tal van eilanden, op Taprobane thans Samatra, Groot-Java, Tayouan of Formosa en anderen leggen wij factorijen aan; het Ptolemaeisch Baruch en Sindh hebben wij door en door leeren kennen. Wij hebben de Chineezen en Japanneezen tot handelsverkeer bewogen; wij zenden vloten uit naar deze en naar gene zijde van Indus en Ganges; als veroveraars bezitten wij het Maleische Schiereiland alwaar Malaka ligt. Onze handel omvat de koninkrijken Cambaja, Narsinga, Malabar, Orissa, Bengalen, Pegu, Cambodja. Wij bezoeken Ormuz, Ispahan, Cormandèl, Goa, Calicut, Ardavata aan den Indus, Bengalen aan den Ganges, Bantam elders gelegen, als handelsplaatsen of als reisdoel. Wij raken vertrouwd met de bevelende stemmen van de So-
Uitgebreidheid van den handel. phis of Koningen van Perzië, van den Grooten Mogol en van den Keizer van Japan. Wijd en zijd door vriendschapsverdragen en verbonden aangesloten met koningen, onderhouden wij steden en sterkten tegen geweld en list van de machtigste vijanden. De kas en de geldmiddelen der aandeelhouders, kracht en zenuw des handels, houden allerwege aan de kusten en in het binnenland procuratiehouders, factors en comptabelen bezig — alzoo dat het gansche, in den handel ook van ons volk betrokken, Oosten machtiger wordt door onze schatten en rijker wordt door den handel met het Noorden. Ook worden wij niet langer
[8] voor uitlanders maar voor ingezetenen van geregelde volkplantingen gehouden. Van wat het Oosten over uitgestrekte gebieden voortbrengt daarvan zien wij in Nederland de magazijnen en pakhuizen en wij, zonen van het Noorden, zetten de opbrengsten van het Oosten om. Pe-
Oostersche waren. per, foelie, muskaatnoot, kaneel en kaneelschors, kruidnagelen, borax, benjuin

benjuin, muskus, civet, sandelhout, terra japonica*), bezoarsteen, drakenbloed, guttegom, wierook, mirrhe, staartpeper, rhabarber, suiker, salpeter, gomlak, gember, diamanten, groote hoeveelheid ruwe en bewerkte zijde, tapijten en Chineesch porselein, misschien het myrrhinum der Ouden, zijn onze handelswaren. Deze laden wij jaarlijks in schepen en vervoeren hen naar die landen waaraan de Meester der Natuur de middelen heeft ontzegd om koude waren te kruiden. Zoodat hierin dit groot bewijs van goddelijke voorzienigheid erkend worde, die gewild heeft dat bij tropische volkeren heete, bij volkeren der koude luchtstreek koude gewassen zouden groeien — ongetwijfeld opdat door ruil van zaken, waaraan de stervelingen behoefte hebben, de volken tot elkaar zouden komen en gemeenschappelijke behoeften vriendschap zouden gebieden. Niet gering zijn de kracht en waardigheid die voor het Gemeenebest zijn opgekomen uit deze schipvaarten, uit het strijden tegen den weerbaarsten aller vijanden, uit het vaneenrijten van 's Konings macht ginds in het Oosten, uit de eilanden, de burchten en stranden des vastelands hem ontrukt, uit de gestoorde verdragen van vorsten en volkeren — als hadde onze koopman zich het aanzien van een krijgsman, de krijgsman zich dat van een koopman gegeven. Bij het een werd namelijk naar roem en veiligheid, bij het andere naar profijt gestreefd. En voorwaar, er valt te twijfelen of de roem des handels dan wel die des strijdens de grootste is geweest, waar Mars en Mercurius elkaar wederkeerig steunden, de een met geld de ander door de wapenen. Want zonder een beroep op wapengeweld is de weg tot den vrijen handel niet gebaand kunnen worden, noch is hij zonder strijdmacht verdedigbaar geweest. En hierin verschillen wij van de Grieken en de Romeinen dat voor dezen de voornaamste beweegreden hunner ondernemingen op Roem, voor genen op Nut gericht was. Wij daarentegen vereenigen roemzucht met winzucht. Waar de vijand rijk is, zijn wij begeerig; waar hij arm is onbaatzuchtig, waar hij strijdlustig is eerzuchtig. Anders was de zede bij de Germanen en Galliërs vanouds, alwaar de kooplieden niet werden toegelaten, terwijl ten onzent de koopman niet slechts het gemeenebest maar ook de regeering uitmaakt; genen vreesden dat een toevloed van voorwerpen van weelde de gemoederen tot verslapping, de deugden tot bederf zouden brengen. Wij daarentegen, wij die wellicht door de christelijke leer en door rechtschapenheid sterker tegenover de ondeugden staan, weren

Kracht en waardigheid voortgevloeid uit de vaart op O.I.

Krijgshaftig karakter der O.I.C.

Waarin de Ned. kooplieden van de Grieken en Romeinen verschillen.

En waarin van de Germanen en Galliërs.

Waarom de koopman hier de regeering uitmaakt.

*) Terra japonica, feitelijk een plantensap, verfmiddel in de taanderij, dat er aardachtig uitziet.

weren deze hulpmiddelen niet in het minst van den Staat af, maar houden hen voor het beginsel van de hoogste deugden. Bij de Romeinen
[9] was alle gewin den Senatoren onwelvoeglijk. Maar het is den Vaderen van den Nederlandschen Staat welvoeglijk. Bij hen wordt de begeerte door de vrijgevigheid, de lage hebzucht door de grootmoedigheid en de prachtlievendheid getemperd; het alledaagsche van koopen en verkoopen wordt opgewogen door invloed op regeeringszaken en achting van het volk. Hier leeft men niet in een koninkrijk maar in de republiek der Besten, alwaar, omdat de adel zeldzamer is, fatsoenlijke burgers het bewind in handen nemen en zich aan deze roeping wijden. En voorwaar, door den handel zijn wij als de Venetianen, Florentijnen en Genueezen groot geworden, hetgeen de ontzaglijke rijkdommen van particulieren en inzonderheid de meer dan eens uitgelegde muren der zeesteden den twijfelaar bewijzen. Zoodat de jacht naar goud door middel van een wettigen oorlog ons niet verboden is, diezelfde jacht overzee ons niet afschrikt, langs den weg des handels niet schandelijk voorkomt en op kosten van den vijand gevoerd, niet onvermakelijk is gebleken.

Hoezeer de Koning der beide Spanjes heeft beseft dat deze schipvaarten naar Indië hem benadeelden, is daaruit gebleken dat toen er over wapenstilstand werd onderhandeld, de Spaansche gezanten op niets met meer klem hebben aangedrongen dan op het staken van den Indischen handel, zoodat waarschijnlijk is dat hij alleen in de hoop daarop van zijne vermeende majesteitelijke rechten heeft afgezien en ons als Vrije Provinciën heeft betiteld. Al voorlang had de in het regeeren vergrijsde Koning Philips II zich de Indische vaarten voorbehouden als den geheimen grondslag zijner heerschappij. Want toen hij bij het huwelijk zijner dochter met den Aartshertog, de Nederlanden overdroeg, heeft hij bepaaldelijk niet gewild en er ook voor gezorgd dat noch zij noch haar gemaal noch hunne opvolgers, op eenigerlei wijze, handelsbetrekkingen zouden hebben met de volkeren van beide Indiën, dan wel hunnen onderdanen zouden toestaan die aan te knoopen. Zoo zij anders hadden gehandeld, zouden zij van de regeering vervallen verklaard worden, gelijk de plechtige akte van overdracht in duidelijke bewoordingen boekstaaft. Wat onze staat aan macht en omvang en gezag gewonnen, wat de Spaansche Majesteit verloren heeft, weten onze vijanden het best en in elk geval hebben zij dikwijls door groote verliezen, door uitplundering van hunne schepen,

Belang der Indische vaarten.

door

door verlies van hunne sterkten geleerd wat der Bataven zeemacht op het gebied van den krijg vermag. Het is inderdaad groot en benijdenswaardig geweest dat deze particuliere handelsonderneming door haar macht en gezag de grootste uitgestrektheden van het oosten heeft ingenomen, dat van haar wenk het geluk van zoovele stervelingen afhangt, volken reden tot vreugde of neerslachtigheid ondervinden, vorsten kronen afgerukt en anderen op het hoofd gezet worden, hoe uit deze rechtsorde voortvloeit dat hier een volk ten onder gaat, ginds een de [10] vrijheid erlangt, een ander van zijne vrijheid beroofd of daarin besnoeid wordt.

Vaart der W.I.C.

Het ongerepte Westen had de kracht der Nederlandsche wapenen nog bij lange niet door een aanmerkelijke nederlaag gevoeld. Maar het zelfde door het welslagen der ondernemingen naar het Oosten opgewekte volk der Vereenigde Nederlanden heeft de rijkeren en de meer inzonderheid tegen de Spanjaarden verbitterden in eene nieuwe maatschappij vereenigd, die, omdat zij de fortuin van oorlog en handel in het Westen heeft willen beproeven, de West-Indische is genaamd. Hiertoe is een groot kapitaal bijeengebracht, nog grooter dan voldoende is geweest om ons in het Oosten zoo ondernemend te maken. Lang is overwogen of het in het belang van Staat en burgerij was om oorlog in het Westen te gaan voeren. Zij die tot de aanstichters behoorden, hebben het navolgende aangevoerd: dat de kusten van Brazilië bloot lagen voor een buitenlandschen vijand; dat afgelegen streken, door den roep waarin wij stonden verschrikt, als gevolg van een onverhoedschen aanval van de vloot aan het wankelen konden worden gebracht; dat 's Konings schepen die de schatten van Peru aan den Stillen Oceaan zoomede de begeerlijke waren van Nieuw-Spanje en Terra Firma vervoerden, bij de eerste aanvallen voor 't grijpen lagen; dat de Europeesche oorlogen door de Spanjaarden met deze schatten gevoerd werden, die, ervan beroofd, verzoenlijk en minder te duchten zouden blijken; dat de koopwaren en de buit waarop hier te rekenen viel voldoende zouden zijn om de kosten van den oorlog en de inleggelden te dekken; dat de opbrengst van de suikeren alleen de uitgaven goed zoude maken; dat de natuur het Westen niet stiefmoederlijker had bedeeld dan het Oosten; dat de Wilden, de tyrannie en de overheersching der Portugeezen moede, lichtelijk het bestuur des Konings zouden willen afschudden; dat bovendien de overtocht naar de Nieuwe Wereld niet veel tijds kostte en de reis niet zoo gevaarlijk was; dat aan de scheep-

Voor en tegen.

Redenen voor.

vaart

vaart op Amerika niet meer dan aan die op Azië viel te wanhopen; dat duizenden menschen, bij de toerusting tot zoovele zaken, bezigheid zouden vinden, menschen voor wie men wegens hunne armoede en roerigheid had te vreezen, tenzij zij door arbeid van dezen aard werden weerhouden van lediggang en oproer — dat het in een volkrijk land van nut was zoo het bezinksel werd weggeschept en het schadelijke weggeworpen, gelijk het den lijders baat wanneer het bedorven, het overmatige of het slechte bloed wordt gelaten. Zij wezen er op dat de zaken der Unie door koopmanschap en handel werden overeind gehouden, dat men daarom naar alle richtingen ruim baan moest maken teneinde de kooplieden in de gelegenheid te stellen winst te behalen; dat de Engelschen hetzelfde hadden bestaan, zoo de Grieken, zoo ook de Romeinen die in 's vijands land waren gevallen met het doel oorlogen af te wenden van den vaderlandschen grond; dat er bootsgezellen en soldaten beschikbaar waren die zich de voortvarendsten betoonden in het ploegen van de wateren zoo goed als in het strijden en dat niets
[11] zoozeer tot eer en waardigheid van de Vereenigde Provinciën zoude strekken als het tot elkander brengen van beide Werelden, Oude en Nieuwe, door de banden van handel en scheepvaart; dat deze door de Wet der Natuur gemeene en door zoovele schitterende overwinningen *op* en nederlagen *van* den vijand beveiligde vrijheid niet veronachtzaamd mocht worden — en andere bewijsgronden, erop berekend om de naar voordeel hakende gemoederen op te wekken. De meer godsdienstig gestemden ontleenden gronden aan den godsdienst en de verkonding der zuiverder leer: deze was de fakkel die ontstoken behoorde te worden voor de in het rijk der duisternissen blindelings dolende volkeren; niet alleen het wereldlijk gezag maar ook dat van Christus moest worden verbreid; de zorg voor het zieleheil van zoo vele volken moest en kon met het handelsvoordeel samengaan — aldus zou de
Redenen tegen. koophandel godvruchtig en de godsvrucht winstgevend blijken. Wie er alzoo niet tot de aanstichters behoorden, overdreven als volgt: dat deze maatschappij er eene des oorlogs niet des handels stond te worden; dat de afgelegen deelen van het Westen, onverwinlijk door tal van posten en bezettingen, den buitenlandschen vijand zouden tarten; dat de waterkant van Brazilië veroverd konde worden maar, eenmaal veroverd, moeilijk te verdedigen zoude blijken wegens de macht der Wilden en de eindelooze uitgestrektheid hunner gewesten; dat hier niet, gelijk in het Oosten, eilanden vielen te bedwingen die tot hunne

be-

bescherming door de zee worden omspoeld, maar een vast land, dat voor invallen van bovenlanders gunstig lag; dat de Wilden sedert meer dan een eeuw maatschappelijke gebruiken en godsdienst van de Portugeezen hadden overgenomen en ons vijandig gezind waren; dat deze ondernemingen de Oost-Indische Compagnie zouden benadeelen, doordien de schepelingen en de weermiddelen over verscheidene schepen en werelden stonden te worden verdeeld; dat allicht aanleiding tot naijver tusschen beide lichamen zou rijzen en zulks uit het wederzijds benijden van winst, uit de gelijkheid van sommige handelsartikelen, uit de gelijkheid van de tot handel en oorlog benoodigde bewapeningen, soldaten, scheepsbehoeften en varensgezellen; dat uit het Westen geen opbrengsten konden worden verwacht voldoende om het voordeel dat de oorlog aanbracht, ook al was het verkregen, te behouden; dat noch des machtigsten Konings gezag door nieuwe oorlogen getart behoorde te worden, noch dat het verstandig zou zijn te toonen hoevele zaken boven onze macht gaan; dat de Engelschen hetzelfde hadden beproefd, maar meer schrik bereikten dan voordeel. Zij die voor enge vromen werden gehouden verklaarden dat de heerschzucht beteugeld, de begeerte om alles naar zich toe te halen gedoofd moest worden; dat het dom en onchristelijk was, zoo beproefd werd de Spaansche Majesteit van al hare rijken te berooven; dat de Nederlanders eerzucht genoeg hadden om overal aan te vallen maar geen kracht genoeg om alles te behouden; dat groot vertoon van macht eerst de afgunst vervolgens den haat van onze Buren zou opwekken; dat alzoo de Fortuin eerbiedig moest worden bejegend door dezulken die uit nederigen staat tot dezen hoogsten trap van veiligheid waren opgeklommen; dat het nog beter ware zoo men ten onzent beraadslaagde waar stand viel te houden, inplaats van immer voort te schrijden; dat men grooter gevaar liep naarmate men meer bereikte; dat zij die hunne krachten inhielden sterker stonden; dat de aan arbeid en geduldsoefening gewende Nederlanders door besmetting met vreemde genietingen en lediggang eer zouden aftakelen en verweekelijken. Zij die in de historiën en in de klassieken bedreven waren, droegen voor dat de Barbaren zeiden: *met het zijne tevreden te wezen past een particulier, naar andermans goed te dingen en de hoogste eer te stellen in het grootst gebied strekt een vorst tot eer;* een verstandig volk moest zich in acht nemen om niet door ondernemingen zonder grens te verspelen wat het had; in 't bijzonder diende een Christenvolk dat te bedenken, opdat op hetzelve niet toepasselijk [12]

werd

werd wat Galgacus, de aanvoerder der Britten, van de Romeinen zeide: *dat hun het Oosten zoomin als het Westen verzadigd heeft, dat zij al wat onbekend was voor het beste hielden en dat zij, nadat er in de Oude Wereld niets meer te veroveren viel, een nieuwe wereld zochten, ook over zee;* deze was de eerzucht door de Scythen aan Alexander verweten: *dat hij met de eene hand het Oosten, met de andere het Westen poogde te grijpen;* ja dat ook Seneca hen ongelukkig acht die een overzeesche heerschappij trachten te vestigen. Dit alles werd door de gesprekken van eenvoudigen en verstandigen verder verhandeld bij het op zijne zaak en op het benadeelen van den vijand nauwlettend passend volk. En na lange beraadslagingen en vertragingen verkregen zij de overhand die tot den weg naar Amerika hadden geraden en de Staten hebben zulks bekrachtigd door een plechtig octrooi, bij hetwelk is bepaald dat aan niemand hunner onderzaten het recht toekwam om, binnen vier en twintig jaren, de Nieuwe Wereld met de daartegenover liggende Afrikaansche kusten wegens handelszaken aan te doen, behalve aan de deelnemers in de nieuwe Maatschappij. Te dezer zake zijn concessies en publieke subsidies verkregen en de onderneming is onderworpen aan bepaalde voorwaarden, welke men kan nalezen in het door de Ho. Mo. HH. Staten verleend octrooi.

Sen. 113.

Octrooi voor 24 jaren.

De Ouden met Amerika niet bekend.

Den Ouden zijn deze gewesten verborgen geweest, zoodat zij ook ons gedurende zoo vele eeuwen onbekend zijn gebleven. Wat Plato in den Critias en den Timaeus op gezag van Solon, wat deze uit de gewijde boeken der Egyptenaren voordraagt ten aanzien van het buiten de Straat van Hercules gelegen, in enkele dagen uit Spanje te bereiken eiland Atlantis, dat Europa en Azië door uitgestrektheid evenaart, dat Afrika tot Egypte en Europa tot de Tyrrheensche Zee door de wapenen heeft bezeten en goud en zilver opbrengt, is namelijk zoozeer met fabelen en met de uitkomsten eener vruchtbare verbeelding doorweven, dat het eerder als eenig land Utopia of als iets dat aan Plato's rijk vernuft is ontsproten moet worden aangemerkt dan als een schaduw van Amerika. Dat het groote eiland waarvan Diodorus Siculus verhaalt, dat in het westen ligt, waar de Phenicièrs door storm zijn heengedreven toen zij de Afrikaansche kust langs voeren, Amerika zou zijn is eene uitvinding van de verklaarders en geen ernstige uitspraak der waarheid. Want er bestond geen gevaar dat de meer beschaafde Puniërs Karthago zouden verlaten om onder menscheneters en dierlijke volkeren te gaan wonen en derhalve geen noodzaak om die emigratie door edicten aan de Karthagers te verbieden. De verzen van Seneca

[13]

Diod. Sicul. l. VI.

In Medea.

den

PRÆFECTURÆ
PARANAMBUCÆ
PARS
MERIDIONALIS
C A P I T A N I A
D E
P A R A
N A M
B V
C
Rio de S. Francisco

den tragedieschrijver over het slaken van de boeien des oceaans tot het ontdekken van nieuwe werelden met inbegrip van Ultima Thule, zijn de uitweidingen eens dichters en bestemd om Keizer Claudius te verheerlijken. Wat Lucius Marienus Siculus in zijn Spaansche Kroniek verhaalt van een muntstuk met den beeldenaar van Keizer Augustus ergens in goudmijnen gevonden, wordt mooi voorgedragen maar is te zot om te gelooven. Desgelijks wat den Spanjaarden behaagt: dat er in Chile, in de provincie Cautena, eene stad ligt waar aan verscheidene deuren en huizen tweehoofdige adelaars zijn aangetroffen zooals men heden ten dage nog aan het wapen van het Heilige Roomsche Rijk kan zien — om welke reden zij haar Imperiola noemen. Want de auteurs, die, zooveel zij vermochten, de daden van Augustus en van de Romeinen nauwkeurig hebben te boek gesteld, zouden iets zoo belangrijks niet stilzwijgend voorbij zijn gegaan — of hadde de Senator en Consul Tacitus het voor een wonder aangezien dat de Usipeten Britannië omgevaren hebben, indien er iemand Amerika bereikt had? In dat geval zou hij Britannië en de IJszee niet grens der wereld en eindpaal der natuur genoemd hebben, wanneer hij zegt: *„tot daaraan toe strekt zich naar juiste opvatting de wereld uit"*. Niet betrouwbaarder is wat Ammianus verhaalt, dat er, uitgehouwen op de Egyptische obelisken, verschillende soorten van vogels en wilde dieren zijn, voor een deel uit een andere wereld afkomstig — want het kan hem licht overkomen zijn om met de benaming „andere wereld" die der overzeesche Afrikanen, Europeanen of die der verwijderde Indiërs te willen aanwijzen. Ook volge men Arias Montanus, een man die overigens weloverwogen en ernstig is, niet, die beweert dat Salomo's vloot uit Ezeon-Géber naar Amerika was gevaren en dat de driejarige reis, de verscheidenheid der koopmansgoederen, de ligging van sommige plaatsen en tusschengelegen eilanden met Amerika overeen kwam; want zij die met de zeevaart vertrouwd zijn kunnen niet begrijpen hoe de wijde zee met haar stroomen en tegenstroomen kan worden overgestoken zonder de leiding van de magneetnaald. De in de Heilige Schrift genoemde waren kunnen van het Gouden Schiereiland waar thans Malaka ligt, of van de zuidelijke Afrikaansche kusten aangebracht zijn. Dat Parvaïm, waaraan het Heilige Boek herinnert, Peru en Nieuw Spanje zou zijn is eene broze gissing. Indien de overeenstemming in klank der woorden bij zulk een vraagstuk gewicht in de schaal legt, moet ik veeleer gelooven dat Salomo de kust gevolgd heeft

lib. 19 rerum Hisp.

lib. 17.

[14]

c tot

tot het land der „Afri", want Ophir en Afer verschillen minder dan
Arist. de Admiran. lib. 8 de coelo l. 2. c. 4. Peru en Parvaïm. Maar dit smaakt naar grammatische soep! Het verhaal van Aristoteles over het door de Karthagers buiten de Zuilen van Hercules ontdekte eiland, dat bosschen en bevaarbare rivieren zou hebben en verscheidene dagreizen ver zou liggen, past beter op Britannië of de Canarische eilanden, dan op Amerika. Ik wil niet ontkennen dat de ervaren aardrijkskundigen der oudheid eer door redeneering en overdenking dan door waarneming en inlichting tot de erkenning waren gekomen dat er een tegen-aarde moest zijn; dat de aardbol aan twee verwijderde kanten bewoonbaar en bewoond moest zijn, waarvan de eene, welken wij bewonen, naar het aspunt van het Beergesternte is gekeerd, terwijl de andere, de zuidelijke, den onzen onbekend bleef en dat hieruit is voortgevloeid wat Seneca met de bovenaangehaalde verzen over de Nieuwe Werelden en over Ultima Thule
Cicero in Somnio Scipionis. bedoelt en Virgilius met zijn *„er ligt eene wereld onder andere gesternten buiten den zonsweg"*. Ook spreekt Seneca niet uit ervaring maar als een ziener
lib. 7 Quaest. c. 31. wanneer hij zegt: *„Veel wat ons onbekend is zal een latere eeuw weten, vele din-*
„gen blijven voor volgende eeuwen weggelegd, als men onzer zal vergeten zijn. Anders
Quaest. S. c. ultimo. *„gezien dan als een veld van onderzoek is de wereld en nietig voorwerp."* En verder:
„Hoe weet ik of op dit oogenblik niet de vorst van een groot mij verborgen volk bezig
„is een veroveringstocht te ondernemen of vloten uit te rusten om nieuwe landen te ontdek-
„ken? Hoe weet ik of niet deze of gene wind mij den oorlog zal toewaaien?" Dat
Amerika van ouds bewoond. Amerika van oudsher bewoond geweest moet zijn — niet alleen getuigen daarvan vele andere zaken, maar voornamelijk de vaste en nauwkeurige inrichting van de regeering, de trotsche aanleg van steden en wegen, de pracht der gebouwen, de veelheid des volks en de zeden die niet den indruk van nieuwheid maken. Want zij hebben zich niet uit het kleinere naar het grootere kunnen ontwikkelen, tenzij gedurende een lang tijdsverloop. Het staat vast dat, bij heugenis onzer
Eerste ontdekkers. overgrootouders, de eerste die, over de Atlantische golven, landen en
Columbus. volken in het Westen heeft aan het licht gebracht, Christoffel Columbus van Genua is geweest, die, man van een doordringend vernuft, toen hij op eene reis buiten Straat Gibraltar en Cadix de veelvuldig voorkomende westelijke winden had waargenomen, waarvan hij door strenge redeneering had leeren inzien dat zij niet anders dan landwin-
[15] den konden zijn, na vergeefsche aanzoeken bij verscheidene Vorsten, eindelijk, onder toevoorzicht van Ferdinand en Isabella, de Katholieke Koningen, in den jare 1492, na de wijde zee te zijn overgestoken, de weste-

westelijke eilanden Hispaniola, Cuba en Jamaica bereikt heeft. Op dezen is Amerigo Vespucci van Florence, aan wien Amerika zijn naam ontleent, gevolgd, die, op bevel van den Koning van Portugal, denzelfden weg heeft aangedurfd en het eerst Para en Brazilië op het vaste land heeft bereikt. Na dezen hebben Magellaan, Drake, Cavendish, van Noort, Raleigh, Frobisher an andere argonauten andere deelen van Amerika bekend gemaakt. Daarnà zijn dezen door de Portugeezen, de Spanjaarden, Nederlandsche, Engelsche en Fransche kooplieden herhaaldelijk bezocht en zij hebben niet alleen hoop op winst maar ook tastbare winsten opgeleverd. Maar onder den Koning van Spanje, die zoo vele jaren bijna de gansche Amerikaansche wereld door koloniën, bezettingen en forten heeft bezeten, zijn zij het plechtanker van het Oostenrijksche Huis en door de onmetelijke jaarlijksche opbrengst aan schatten, de schrik en geesel van gansch Europa geworden. De grenzen van de vaarten door de Staten aan de nieuw opgerichte Compagnie voorgeschreven, zijn geweest: naar de zijde van de Afrikaansche stranden de Kreefts-keerkring en de Kaap de Goede Hoop; naar die van Amerika de gansche kust van bezuiden Terra Nova om Vuurland heen tot Straat Anian, met dien verstande dat de tusschengelegen zeeën, de zuidelijke zoowel als de noordelijke oceaan en de Straten van Magellaan en Lemaire met alle eilanden en bovendien de kust van het Zuid[pool]land van het Afrikaansche voorgebergte tot de Oostpunt van Nieuw-Guiné voor de West Indische Compagnie zijn opengesteld.

Vespucci.

Magellaan.

Gestelde grenzen.

VOORGESCHIEDENIS VAN BRAZILIË EN BEKNOPTE LANDBESCHRIJVING

Eerste expeditie naar Brazilië onder Jacob Willekens. Ann. 1623.

In den loop van het jaar 1623 is een schitterend uitgeruste vloot onder den Admiraal Jacob Willekens, een man die niet van schijnvertoon wist maar in ernstige ondernemingen doortastend en kloek was, langs den kortsten weg naar Brazilië vertrokken en na eene reis van eenige maanden is zij ten anker gekomen in de Baai der Allerheiligen zelf, aan wie het gewest zijn eerbiedwekkenden naam ontleent. Die van de Bahia zijn bij de onverwachte komst der Nederlanders van een niet ongegronden schrik voor de toekomst bevangen en hebben zich in bosschen en achter heggen verscholen. Onze dapperen zijn, dorstende naar roem en niet min vlammende op buit, vlug in het landen geweest. De zonder veel moeite bewerkte veroveringen van S. Salvador, de hoofdplaats van het gewest en van hare voorwerken hebben de ondernemingen als gelukkige voorteekenen begunstigd en dezen hebben den door de eerste wapenfeiten ten top gestegen roem des volks van overzee onder de Wilden gebracht. Aanvoerder van de troepen was de in krijgszaken en in den krijgsdienst hoog ervaren Johan van Dorth, die, als Protesilaus, nauwelijks op eene verkenning uit en door den vijand gezien, door dezen is afgemaakt. Maar zij, die hadden overwonnen, hebben gelijke zorge om de vruchten te plukken niet gedragen. Hoe stoutmoediger zij zich te voren hadden betoond, des te begeeriger hebben de verwijfden en zwakkelingen naar ongewone genietingen gestreefd. De losbandigheid heeft de met geweld veroverde stad ten val gebracht en den onzen dit verfijnd Capua tot een Cannae gemaakt, als weleer Hannibal. Want terwijl er meer aan genietingen dan aan den dienst werd gedacht en het moreel bij hoog en bij laag door weelde en lediggang was gebroken, heeft de Spanjaard, onder het beleid van Fr. de Toledo, de stad door

Inneming van S. Salvador aan de Allerheiligenbaai,

[16]

die weer verloren gaat.

door een kort beleg hernomen. De Nederlanders, veeleer door hunne ondeugden dan door de wapenen overwonnen, hebben, toen zij daarnà in 't vaderland terugkeerden, als der Compagnie onnut en bij vriend en vijand veracht, hunne zorgeloosheid en kwade trouw door straffen met eerloosverklaring geboet. De ervaren zeeman Boudewijn Hendriksz is, met hoogere macht bekleed, opgevolgd. Deze heeft, na door overleg en toeval geleid de Brazielsche kusten tevergeefs te hebben bekruist, met afwisselend geluk, nabij de noordelijke kusten van Amerika gestreden — allerwege op krijgsbedrijf bedacht.Maar, nadat hij ter hoogte van de Havana gestorven was, is de vloot die grootsch was uitgerust en waarvan ten zeerste werd gehoopt, dat zij den vijand afbreuk zoude toebrengen, thuis gevaren als gevolg van oneenigheid in Scheepsrade en tweedracht of muiterij onder de soldaten en bootsgezellen, terwijl de baten geenszins tegen de kosten hebben opgewogen. Hierdoor is opnieuw bewezen, hoe moeilijk het is, bemanningen in toom te houden, die zoo ver verwijderd zijn van hun land en van den aan de Hoogste Overheid te bewijzen eerbied, welke voor het in stand houden der krijgstucht ten zeerste noodig is. Daarnà heeft heerlijker geschitterd de ster Piet Hein, uitmuntende zoo in tegen- als in voorspoed, die de uitgeputte middelen en het wankelend crediet der Compagnie door een eenig geluk heeft geschraagd. Te voren had hij ten verbazenden blijke van moed, in dezelfde Allerheiligenbaai, de als met Herculischen durf aangevallen Spaansche vloot in brand gestoken — niet alleen de Oudheid brengt een Themistocles, een Duillius, een Attilius of een Xantippus voort! Onder dezen Vlootvoogd, die zich te voren reeds in het opperbevel, thans ook door het verworven prestige deed gelden, is het krijgsgeluk naar het uitersteWesten gestevend. De eerste hem zéér gelegen komende aanhalingen hebben bestaan in schepen groote en vele, met goud en zilver en de allerkostelijkste waren van Nieuw-Spanje bevracht. Het lot wierp hem dezen onmetelijken buit toe, daar de Vloten elkaar ter hoogte van Matanças, niet opzettelijk doch door invloeden van den stroom, ontmoetten. Hierdoor is der Compagnie het uitzicht helderder, de kans veiliger geworden als steunende nu op ontzaglijke rijkdommen, welke de baatzucht en het in veler gemoederen gerezen wantrouwen op de toekomst spoedig hebben ondermijnd. Inderdaad, het opteren van het kapitaal door ontijdige en bovenmatige uitgaven, terwijl de Compagnie nog pokte en mazelde en geenszins op krachten was gekomen, heeft haar uitgeput en langen

Tweede expeditie naar het Westen onder Boudewijn Hendriksz. Ann. 1625.

Expeditie naar de West Indiën onder Piet Hein.

De zilvervloot genomen ter hoogte van Matanças.

[17]

langen tijd niet tegen een vijand opgewassen doen zijn. Aldus is, terwijl naar het vergrooten van de kapitalen van enkelen werd gestreefd, de gemeenschap tekort gekomen en de onstuimige begeerte van te hebben en terug te ontvangen heeft de kans op gewin in de toekomst afgesneden. In het voorbijgaan zal ik tot lof dezes Vlootvoogds vermelden dat niemand uit eenig menschenvolk zijn naam door roemrijker buit der eeuwige heugenis heeft aanbevolen, zoodat het Vaderland zijn bestaan nooit zal kunnen vergeten. Niet licht zal men iemand vinden wiens fortuin vergelijkbaar is met die van Piet Hein; die, na het nederigste scheepswerk te hebben verricht, 's vijands boeien en kerkers te hebben verdragen, schipbreuken te hebben geleden, de grootste triomfen te hebben behaald en spoedig daarnà de hoogste waardigheid ter zee onder Oranje te hebben verkregen, roemrijk voor het heil des vaderlands strijdende, als overwinnaar gesneuveld is. Nadat hem, op kosten van den Lande, een plechtige uitvaart was toegekend, hebben de Staten, in de hoofdkerk te Delft, hem een gedenkteeken opgericht ter eeuwige getuigenis zijner lotgevallen en buitengewone diensten. Geboren te Delfshaven op het noordelijk halfrond, heeft hij den roem van zijn geboortegrond aan beide wereldhalfronden verkondigd, den soberen staat zijner ouders door grootheid van ziel in de schaduw stellende. Hij heeft getoond, dat niet alleen geboorte maar ook moed helden kweekt. Luisterrijk heeft destijds deze maatschappij van kooplieden (evenals de Oost-Indische) van haar trouw aan den lande en mede van hare macht doen blijken toen de vijand de Veluwe had overvallen en Amersfoort bezet hield. Toen namelijk een en ander aan de IJsel, door 's vijands onverhoedschen overtocht, in verwarring was geraakt, en het geheele Staatsche Leger door het beleg van 's Hertogenbosch werd vast gehouden, heeft zij haar voor Brazilië bestemde krijgsmacht in de grensplaatsen gelegerd en met de specie, waarvan haar kas destijds door Piet Hein's recenten buit rijkelijk was voorzien, heeft zij de staatsbehoeften in ruime mate ondersteund. Zoodat zij thans, in haar bedroefden staat, met het volste recht naar mij voorkomt, van het behouden vaderland terug verlangt wat zij indertijd, toen zij behouden en krachtig was, voor het in bedroefden staat verkeerend vaderland heeft gedaan. Hiernà is Hendrik Loncq, een ervaren zeeman van den ouden stempel, Piet Hein's deelgenoot in werken en eere, met de hoogste macht bekleed naar Amerika overgestoken, die, na de reis naar Brazilië te hebben aanvaard en Olinda, de hoofdplaats

Lof van Piet Hein.

De Compagnie ondersteunt het benarde vaderland.

Expeditie naar Brazilië onder Loncq.

plaats van het gewest Pernambuco te hebben veroverd, der Compagnie deze nieuwe havenplaats en vlootbasis in den Amerikaansche [18] oorlog heeft toebereid. Dezen heeft Adriaan Pater, door vele den Spanjaarden in de West toegebrachte nederlagen beroemd, met gelijke waardigheid en met gelijke dapperheid vervangen. Pater heeft aangedurfd, tegen een buitengewone scheepsmacht, zoo groot is het vertrouwen in moed, onder Ant. d'Oquendo te slaan; hij is in een bloedigen strijd, waarbij hij tusschen de zwaarste schepen is geraakt en van de zijnen is verlaten, roemrijk gesneuveld, nadat hij de overwinning bijna met den vijand had gedeeld — ongelukkig in dit eene dat hij den zeestrijd niet heeft overleefd. Het lot heeft d'Oquendo gespaard om tot duidelijker blijk van der Nederlanderen toekomstige glorie te dienen, want hij is het geweest over wien wij, eenige jaren later toen zijne overwinning nog versch in het geheugen lag, in de Engelsche Duins hebben gezegevierd onder Tromp. Verscheidene aanvoerders van verschillenden rang hebben hier, in den tusschentijd en een weinig daarnà, groote daden verricht, zoo te land als ter zee, op den vasten wal en op de eilanden, ja ook aan de ter overzijde gelegen Afrikaansche stranden, welke daden ik, dewijl zij uit anderer werken door breeder uiteenzetting beter worden gekend, voorbij zal gaan. Die zaken heeft de zeer wijdlufte en zeer vermaarde Heer Johannes de Laet in zijne geschiedwerken verhaald, onomwonden de waarheid uitgesproken hebbende, niet van hooren zeggen of op grond van losse praatjes, maar volgens de opgaven en de dagverhalen van hen die de feiten hebben bijgewoond. Ieder hunner is het, om onsterfelijk te worden, voldoende geweest getriomfeerd te hebben over een klein gedeelte van de Nieuwe Wereld, waar de aan groote waagstukken voorbehouden gelegenheid ook trage gemoederen kon prikkelen. Allen begeerden bekend te worden door daden, waarvoor zij overal beweerden geboren te zijn en waardoor zij als het ware den prijs hunner geboorte betaalden. De naijver heeft de hoogste krijgsmansdeugden gewet en wie een sport van den trap der eere niet beklimmen kon door eene overwinning, sloeg haar over door een waagstuk. En omdat de Spaansche naam bij het volk der Nederlanden hatelijk klinkt, heeft ieder zich beijverd om een lap van de Spaansche macht af te scheuren en niets middelmatigs te ondernemen. Nauwlijks valt uit te maken of het volmaakte krijgswezen duidelijker heeft ingezien dat in het Westelijk halfrond plaats was voor de grootste dapperheid of wel haar krachtiger heeft

Expeditie onder Adriaan Pater.

Joh. de Laet heeft de verrichtingen in Brazilië beschreven tot 1636.

Lof van andere leiders.

heeft aangewakkerd. Sommigen, reeds bekend door den oorlog in de Nederlanden, hebben Amerikaansche krijgstrofeeën aan Europeesche toegevoegd en zijn de eersten geweest om den Wilden onze strijdwijze en onzen strijder te toonen. Den lezers zullen de aanvoerders der Oudheid voor den geest komen die in 's vijands land zijn gevallen om het oorlogsgeweld van de hunnen te keeren, namelijk Regulus, Scipio, Manlius, Aemilius, Metellus, Pompejus, die als de Willekens', Heins, [19] Loncken, Hendriksen en Paters van die tijden zijn geweest. Althans de Oudheid heeft op voorgang van genen, onze eeuw op voorgang van dezen, den oorlog overzee gevoerd. Toch hebben wij die Ouden verre overtroffen door de ontzaglijke afstanden waarover wij ons verplaatst hebben en door de onmenschelijkheid en woestheid dergenen, die wij bekampten.

Inhoud dezer geschiedenis: de achtjarige landvoogdij van Johan Maurits.

Ik voor mij, ik heb tot stoffe dezer geschiedenis alleenlijk datgene uitgekozen wat onder de Landvoogdij van den doorluchten Graaf Maurits van Nassau voor het Nederlandsche volk in de Nieuwe Wereld bij Wilden en bij Spanjaarden, twijfelachtige en openlijke vijanden, is verricht. Immers, daar de oorlogsbedrijven op prestige berusten en aan den persoon des Veldheers geen geringe beteekenis toekomt, is eindelijk een Leider naar de West gezonden, gesproten uit het stamhuis van Nassau, op welk geslacht de Voorzienigheid de kracht en de waardigheid van dezen Staat schijnt te hebben gebouwd. Mij staat vrij te zwijgen of te spreken. Ik word door schitterende heldenfeiten opgewekt om niet te zwijgen; het heil der maatschappij dat geenen lof wil onthouden zien aan dezulken waaraan het verplichting heeft, gebiedt mij te spreken. Dwingen de oorlogen binnen onze eigen landpalen bewondering af, hoeveel meer dan de buitenlandsche, onder andere gesternten en met grooten moed gevoerd! Onthoudt dien moed zijn belooning, namelijk de herinnering des naneefs, dan zal hij verflauwen en als gevolg van de traagheid der geschiedschrijvers zal hij in stilzwijgen ondergaan — waar de naneef de daden der voorouders voor oogen heeft, verheft hij zich tot hoogen naijver en wil naarstiglijk wat hij aan beroemde daden leest, navolgen. Ik zal geen concessies doen aan de vleierij welker oogmerken ik veracht, noch zal ik uit partijdigheid iets van de waarheid jegens iemand afdoen, opdat ik niet door gelijke partijdigheid van valschheid overtuigd worde. Laten zij die, onder aanwending van zorg en vernuft, hetzelfde zullen beschrijven welsprekendheid te baat nemen. Mij is voldoende alles door een

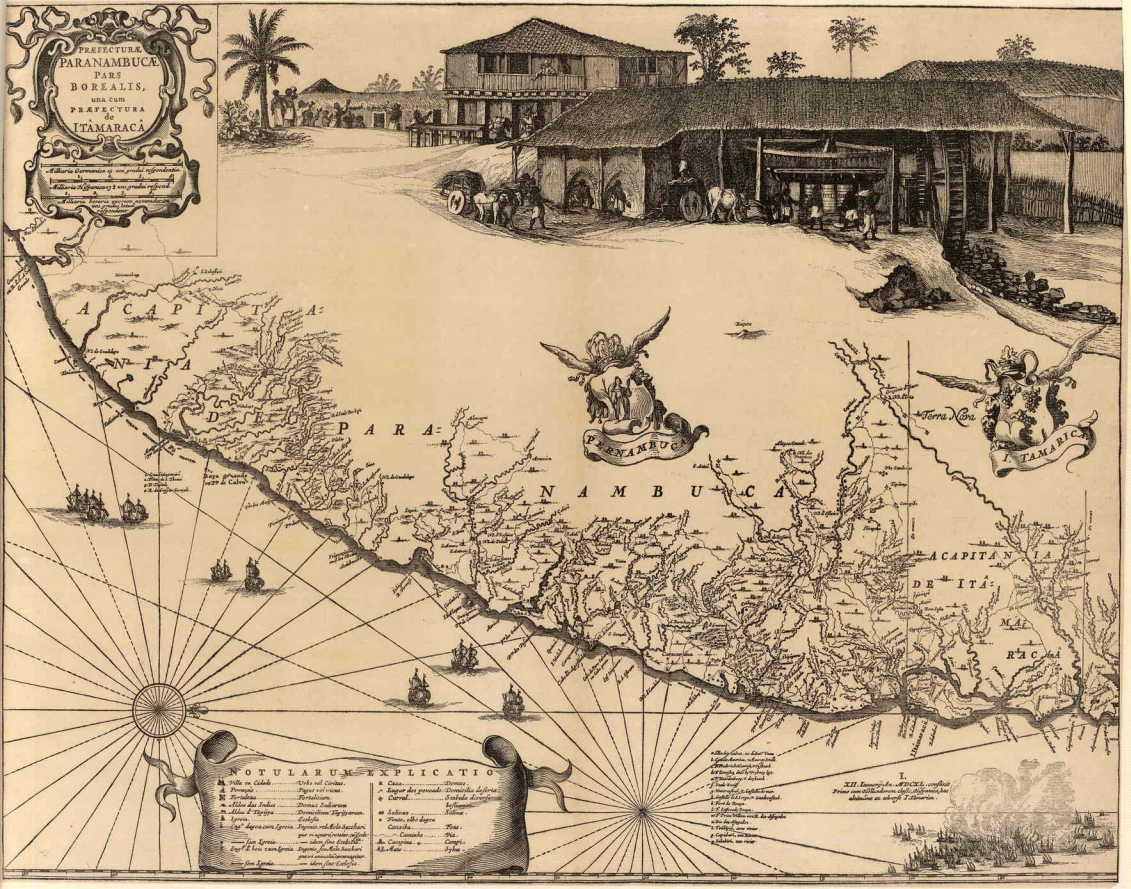
PRÆFECTURÆ
PARANAMBUCÆ
PARS
BOREALIS,
una cum
PRÆFECTURA
de
ITÂMARACÂ
Altitudo Germanica 15 um gradui respondentis.
Altitudo Hispanica 7 ½ um gradui respond.
Altitudo Lateris 15 um gradui respondentis.
ACAPITANIA DE PARANAMBUCA
PERNAMBUCA
Terra Nova
I. TAMARICA
ACAPITANIA DE ITÂMARACÂ
NOTULARUM EXPLICATIO
Villa ou Cidade ..... Urbs vel Civitas.
Povoação ..... Pagus vel vicus.
Fortaleza ..... Fortalicium.
Alles das Indias ..... Domus Indiarum
Alles d'Tapiya ..... Domicilium Tapiyarum.
Igreja ..... Ecclesia
Lag.ª Lagoa com Igreja ..... Ingenio vel Molo Sacchari que ei aquarum ratione est sede.
— sem Igreja ..... — idem sine Ecclesia.
Lag.ª d'hoie com Igreja ..... Ingenio, seu Molo Sacchari que ei aquarum ratione est sede.
— sem Igreja ..... — idem sine Ecclesia.
Casa ..... Domus.
Lugar dos pescados ..... Domicilio de seria.
Curral ..... Stabulo de vaccarum bestiarum.
Salinas ..... Salinæ.
Fonte, olho dagua ..... Fons.
Cacuiba ..... Via.
Campina ..... Campi.
Mato ..... Sylva.
I.
XII. Leucarij An. MDCXL. confecit
Primo cum Ulissiadorum classis Hispanica, hac abstinentia ex adverso I. Tamarica.

een eenvoudig verhaal getrouwelijk te hebben overgeleverd. Gebeurtenissen van eenige eeuwen her kan men met meer vertrouwen beschrijven — de handelende personen en de getuigen zijn ver weg! Ik echter leef en schrijf onder de oogen van hen, die deze dingen of zelf verricht hebben of erbij tegenwoordig zijn geweest. Ik begeer, dat het vertrouwen door onderzoekers in officieele stukken gesteld, ook mij ten deel valle en niet meer dan dat, want oppervlakkigheden zal ik niet leveren; maar wat te huis, met kalme zinnen, is opgeteekend. Uit een overmacht van feiten en uit wichtige bundels van officieele bescheiden zal ik, opdat de moeilijkheid aan een lang en belangwekkend onderzoek dezer dingen verbonden uit den weg geruimd zij, eene keus treffen, met die beknoptheid die niets groots of herinnerenswaardigs aan de feiten afdoet. Achter kleinigheden aan te loopen heb ik onnoodig geoordeeld; overdreven nauwkeurigheid is misplaatste nauwkeurigheid en doet aan de goede zaak evenveel tekort als aan het onnoodige wordt besteed. Overigens dient, eer ik tot het doel overga, opgehaald wat en hoe Brazilië is, welke in dit tijdsgewricht de staat des lands, [20] welke die der krijgsmacht geweest zij, wat den vijand of den onzen tot kracht of tot zwakheid gestrekt hebbe, welke geest bij de overheden der Compagnie, welke bij de Spanjaarden geheerscht hebbe, opdat niet slechts het wat en het hoe, maar het verband en de oorzaak, de oorlogsbasis benevens de in voor- of tegenspoed vermaarde gewesten, de havens, steden en stammen van dat gebied te recht bekend zullen worden.

Beschrijving van Brazilië.

Aan den westkant nadert Brazilië van verre de Caraïbische Wilde Kust en Peru, dat het voornaamste aller gewesten van de Nieuwe Wereld is en verheven bergketenen; naar het zuiden onbekende streken, eilanden en zeestraten. De oostkust wordt door den Atlantischen Oceaan bespoeld. De Portugeezen verstaan onder Brazilië: het land tusschen de rivier Maranhaõ en het mondingsgebied van de Zilver-Rivier of Rio da Prata. Het heeft den vorm van een van den equator afgewenden driehoek welks basis, oost-west, zich tot aan het voorgebergte Humos of Maranhaõ uitstrekt, of, volgens Nicolao de Oliveira, tot Para. De top verdwijnt in het onbekende zuiden. Dat de bevolking van geheel Amerika van de plaats zelve zou afkomstig zijn, is niet geoorloofd te onderstellen, daar door het Geloof wordt geleerd, dat het gansche menschengeslacht van Aziatische voorouders is afgestamd. Wie de

Liggingengrenzen.

Vorm.

Bevolking.

Hoemenuitdeoude wereld hier is gekomen. eerste bewoners geweest zijn en hoe zij uit de Oude Wereld herwaarts over zijn gekomen, hetzij over Straat Anian, hetzij over met het noorden van Europa samenhangende landen, hetzij over noordelijke eilanden, hetzij over Atlantis dat vroeger dichtbij en tegenover de Straat van Gibraltar heeft gelegen (dat sommigen op grond van Plato's Critias en Timaeus voor Amerika houden), hetzij door storm, is volstrekt onzeker. Naar eigen smaak kan men er aan toe- of afdoen zooveel men lust heeft, maar mij lust niet, waar de waarheid zoozeer is omsluierd, partij te bekennen dan wel het een tegenover het ander aan te vallen of te verdedigen. *Ontdekkers.* De eersten die het, onder toevoorzicht van de Katholieke Koningen Ferdinand en Isabella, hebben ontdekt, zijn Vic. Pinson en Diego Lopez — onder dat van den Koning van Portugal, Cabral en Am. Vespucci geweest. Door de gematigdheid der lucht is het gewest *Luchtgesteldheid.* allerlieflijkst en allergezondst, bewijs daarvan is de goede levenskans waardoor sommigen honderd jaren oud worden; uitersten zoo van hitte als van koude zijn er niet, het is er zeer helder en zeer regenachtig. Te nauwernood zal men er avond- of ochtendschemering opmerken omdat de zon er bijna loodrecht onder- en opgaat. Maart luidt den winter in, die in Augustus eindigt. De nachten zijn nagenoeg even lang als de dagen, zij weten van een uur verschil. De kortste dag valt in [21] als wij den langsten hebben. De lieden aldaar zijn tegenwoners met de Spanjaarden, Mooren en Ethiopiërs, omwoners met de Hottentotten en de Javanen, tegenvoeters met de volken van het Maleische Schiereiland. Ofschoon nevelachtig, wordt het verfrischt door kalme uit zee opstijgende winden die de ochtenddampen en -nevels vroegtijdig verdrijven en de zonnestralen helder en zuiver doorlaten. Des winters waaien zuidelijke en zuidoostelijke winden, des zomers noordoostelijke. Hier is het land boschrijk, ginds vlak en weidegrond; elders loopt het heuvelachtig op; de bodem is vruchtbaar, altijd in lentetooi en wordt door veelvuldige regens bevochtigd; daarom temeer staat te verwonderen dat, waar de akkers vruchtbaar zijn en de lucht gezond is, de geaardheid der inboorlingen zoo bloedgierig en wreed is. De voornaamste voortbrengselen zijn de suiker en het roodhout dat zich tot het verven van weefsels leent — ofschoon de zorg der Portugeezen bijna alle Europeesche gewassen en vruchten naar Brazilië heeft overgeplant. De suiker heeft de natuur aldaar in een lange rietsoort opgetast, waaruit het allerzoetste en smakelijkste sap, beter dan Attische honing, geperst wordt, om dan in metalen vaten te worden gekookt en spoedig

spoedig in den vorm van kegels en pyramiden tot brooden te worden gemaakt, of ook, zoover uit het dikste sap verkregen, bros te worden gelaten. Hiertoe liggen allerwege inrichtingen verspreid, die de Portugeezen "engenhos" noemen, omdat deze werktuigen en gebouwen een bedenksel zijn van een bijzonder opgewekt vernuft en tot de nieuwste vindingen der laatste eeuwen behooren. Hieruit en uit den arbeid der zwarten en negers trekt de ijverige koopman groot profijt en de jaarlijks in zwaarbevrachte vaartuigen verscheepte suiker verkoopt hij door geheel Europa ten duurste. Zoover er nederzettingen zijn geweest vóór de onze, zijn zij van de Portugeezen geweest. De zetel van den Bisschop en de Overheden van het gansche gewest was de stad S. Salvador aan de Allerheiligenbaai. Thans zijn Spaansch en Staatsch Brazilië aan verschillende Overheden onderhoorig, die verschillende zetels bezet houden. De taal valt moeilijk te leeren en voor zoover tot nu toe bekend, is zij bij allen ongeveer dezelfde; er valt onderscheid te maken in sommige woorden, die mannen en vrouwen verschillend gebruiken. De zeden der Brazilianen, hunne talenten, hunne manieren zijn of algemeen of bij de verschillende stammen verschillend. Mag men Maffeius gelooven, dan missen zij in hunne talen de drie letters T, W en K omdat zij, naar geschertst wordt, niet om Trouw, Wet of Koning geven. Sommigen onder de inboorlingen zijn woester, anderen zachter van aard; sommigen zijn licht, anderen donker van huidskleur. Mans en wijven loopen naakt, behalve die van het gewest S. Vicente die, iets beschaafder, in vellen van wilde dieren gekleed gaan. Hunne lichamen die voldoende krachtig ontwikkeld zijn, beschilderen zij met kleurstoffen of maken die mooi met het zwarte sap van een appel „Jenipaba" genaamd *); zij maken zich versieringen van verschillend gekleurde vogelpluimen. Alleen het haar dat van de kruin neerhangt laten zij groeien, zij ontharen zich alle andere lichaamsdeelen; hunne neuzen zijn plat als die der Chineezen. Bij de mannen is de ontharing van het hoofd verschillend, om er de stammen aan te onderscheiden. Bij vrouwen is het haar lang, tenzij in tijden van rouw of bij afwezigheid van den echtgenoot. Zij vereeren geen geesten, geen goden, tenzij misschien den donder of den bliksem die hunne zielen van

Engenhos.

Nederzettingen.

Zetels van bisschoppen en gouverneurs.

Taal.

Zeden.

[22]

Uiterlijk.

Geloof.

*) Aldus genaamd in Herckmans' „Beschr. van Parayba, 1639" (Handschrift Alg. R. A. West Ind. Comp., Oude Comp., Kamer Zeeland, bundel no. 46) alwaar: „want het sap daer uyt is soo claer als water maer waert op het vel gebracht werdt, besterft heel swart". — De onder de Nederlanders gangbare benaming der vrucht was: Jandepaep, zie Herckmans.

van grooten eerbied doordrongen houden. Zij zijn bang voor booze geesten. Aan voorteekens, voorspellingen en waarzeggerijen tot uitzinnigheid overgegeven, profiteeren [de slimmerds] van de dwaasheid hunner stamgenooten, om door bedrieglijke uitlegging der voorteekens, winst uit de dubbelzinnigheid waarin zij hunne leugens hullen te kloppen. Waarzegsters zijn bij hen geacht. Zij doen aan veelwijverij en geven zich gaarne aan echtscheiding over. Zij behandelen hunne vrouwen niet slecht, maar verzorgen haar, tenzij zij door sterken drank zijn verbijsterd, wat ook bij de Nederlanders niet ongewoon is. Als zij zich op het pad begeven hebben zij haar gaarne tot gezelschap, in dien zin dat, als zij naar den akker gaan, de man vooruitloopt om snel op het wild of op een mogelijken vijand te kunnen aanstormen, terwijl, als zij huiswaarts keeren, de vrouw vooruit loopt en de man volgt, opdat zij te vlugger een naderend onheil kunne ontvlieden. Thuis houden zij haar, bevreesd voor minnarijen met anderen, wel in het oog.

Huizen. Van vaste etensuren weten zij niet. Onder eenzelfde met palmbladeren afgedekt dak, dat op een omgekeerde zeer lange schuit gelijkt, huizen vele gezinnen bij elkaar. Zij rusten kalm en vredig in netten die zij hoog boven den grond ophangen, aldus des nachts de lastige gedierten en de ongezonde uit den grond opstijgende dampen mijdend. Granen en wijn hebben zij vroeger niet gekend, zij leefden op een aangeplan-

Voedsel. ten wortel dien zij, nadat hij tot meel is verwerkt, „Mandioca" noe-

Zwemkunst. men. Zij zwemmen, dat het een aard heeft en kunnen uren achtereen met open oogen aan het te water duiken blijven; werpnetten slingeren

Visscherij. zij met een kunst, die verstomd doet staan; visschen doen zij volhar-

Drinken. dend en ijverig. Overdag stoute drinkers en aan dolle dansen overgegeven, kunnen zij plots arbeid en honger uitstekend verdragen. Op de

Jacht. jacht evenaren zij de wilde dieren zelf in spoed. Hun gevangen gemaakte en gedurende eenige dagen vetgemeste vijanden offeren zij onder een buitengewonen feestdans en aan spitten gebraden verslinden zij hen. Zij wien dit noodlot ten deel valt, schrijden moedig in den dood en de euveldaden welke zij zelf aan hunne moordenaren hebben bedreven opgehaald hebbende, als ging het van een papiertje, beroemen zij er zich op, dat zij niet ongewroken sterven. Zij wonen ver-

Wreedheid. spreid, gaan troepsgewijze op strooptochten uit, allen op één rij, in tamelijke orde, onder doodsche stilte — oorlogszuchtigen en bloeddorstigen die zij zijn. Jegens gasten en vreemdelingen gedragen zij zich uiterst schappelijk en gaan zij boven de maat van gedienstige welwillendheid.

willendheid. Dezen ontvangen zij met om den hals geslagen armen, [23]
het hoofd tegen de borst gedrukt, onder overmatig weenen, met zware zuchten en alles onder beklag van de onderweg ondervonden ongemakken en verdrietelijkheden. Als echte schouwspelers wisschen zij zich de oogen af en trekken het kleed van vreugde en vreugdegebaar aan. De zwangere vrouwen lijden in 't baren niet veel wee, omdat de gematigde warmte van het klimaat dien arbeid verlicht; zij hebben niet gaarne dat de bevalling door kraamdagen thuis verlengd worde, zooals ten onzent, maar al spoedig staan zij gezond en krachtig weer op en nemen hare huiselijke bezigheden onverdroten ter hand. Zij hebben hare kinderen bovenmate lief, zogen hen een jaar, ontzeggen hun andere voeding en steeds, als zij uitgaan, dragen zij hen in een netje dat op den rug hangt, hetwelk zij „Tupuia" noemen. Houten knep- *Wapenen.*
pels, bogen en pijlen zijn de wapenen van den man; dezen scherpen zij aan door middel van beentjes of met zeer harde stukken hout, om borstbedekkingen en schilden van leer te kunnen doorboren. Zij oordeelen, dat rechtschapenheid of verdorvenheid zoomin beloond als gestraft worden nà den dood. Zij beweren dat dezulken die uit het leven *Behandeling hunner dooden.*
zijn gescheiden, hetzij heelshuids of verminkt of van wonden doorzeefd, naar de onderwereld gaan; daarom zetten zij de lijken onverbrand in de aarde bij, met een hangmat van slapenswege en niet minder met spijzen voor eenige dagen, want zij houden zich overtuigd, dat de geesten der afgestorvenen eenigen tijd slapen en spijs gebruiken. Zij betreuren het afsterven der hunnen bovenmate, brengen een heele maand met jammeren door, werpen zich dwaaslijk tegen den grond en besluiten dan spoedig hun treurig gedoe met een drinkgelag en gedans. Tot droefgeestigheid geneigd, zoeken zij zich te vertroosten door reidansen, door maatgezang en door eigenaardige muziekinstrumenten die zij hebben en niet minder dan andere menschen laten zij ernst en spel afwisselen. De bovenlanders en zoovelen als aan de voorouderlijke zeden trouw blijven zijn blijkens hun woeste levenswijze meer dieren dan menschen gelijk, zoo wraak- en bloedgierig mogelijk, stoutmoedig en vlug in den strijd en in het gevecht. Sinds de Godsdienst is verkondigd en de beoefening der kunsten ingang heeft gevonden, hebben zij, in dorpen en steden verdeeld, aan de kuststreken Europische gewoonten *Zij die nabij Europeanen wonen zijn zachter.*
overgenomen, zoodat ook hier de woorden van Tacitus bewaarheid worden "Mitius circa Oceanum vivitur [aan de kusten wordt op beschaafder voet geleefd]". Maar in dat gedeelte van het land waar eene naakte

naakte en voor het menschdom beschamende barbaarschheid de gemoederen der inboorlingen heeft doen verwilderen zonder het tegenwicht van goede wetten of arbeidzaamheid, volharden de ongebonden volksstammen bij hunnen aanleg, in de vroegere zeden en in den geest der voorouders. Wie tot hen komen en niet bekend zijn, houden zij gewoonlijk voor vijanden, als waren zij belagers van hunne vrijheid.
[24] Het ontbreekt zoo ruwen geesten niet aan geslepenheid in het uithalen van gruwelstukken; wreedheid en trouweloosheid gaan bij hen niet zelden voor beleid en dapperheid door. Zij, die uit winstbejag uit onze kwartieren derwaarts gaan, merken dat op. Het is gepast de zeden dezer volken aan eene zéér nuttige beschouwing te onderwerpen en de wijsheid der Natuur te bewonderen, die zoo vele gewoonten en aandriften met éénzelfde uiterlijke gelijkheid van leden heeft overtogen; dit bouwt den geest op, opdat wij ons bij ongelijken ook ongelijk gedragen, opdat wij weten welk goeds is te verwachten van welk volk ook, welk kwaad te vreezen valt. Want eenig volk zóó ordelijk en zóó streng van zeden, dat men daaraan niets zou wenschen te verbeteren, vindt men niet, noch ook een volk zóó onbeschaafd, dat er geen goeden kant aan is. Die van de binnenlanden staan tegen de Portugeezen in de wapenen, die van de kusten, met hen vermengd, leven onder hun gezag. Het land voedt eigen soorten van viervoetig gedierte, van slangen, vogels, visschen, boomen en planten in wonderbare verscheidenheid die aan de natuurbeschrijvers stof leveren tot een aangename uiteenzetting. Het vloeit van bronwateren en beroemde rivieren, waaronder
Rio da Prata. de beroemdste de Rio da Prata is, die zich in den oceaan uitstort door een monding van veertig mijlen en zulks met zooveel kracht en geweld dat de zeelieden gelegenheid hebben zoet water daaruit te slaan voor dat zij, uit zee, het land te zien krijgen. Groote rivieren zijn Rio Real,
Rio de Janeiro. enz. Rio S. Francisco, Rio de Janeiro, R. Ant. Grande, Capivaribi, Biberibi, R. das Contas, Tingaro, Porto Calvo, Camaragibi, R. Fermoso, Mangaguaba, Parayba en andere in deze Historia vermelde stroomen, door roemrijke gebeurtenissen of door oorlogsbedrijven bekend geworden. Maar, daar deze merkwaardigheden door anderen zijn verzameld, is het overbodig daarvan zorgvuldig te verhalen.

Geheel Brazilië wordt onderscheiden in nederzettingen en gewesten, waarvan sommigen eigen Heeren hebben, anderen den Koning
Veertien capitanias. als zoodanig erkennen of erkend hebben. Dezen zijn Para, Maranhaõ, Ceara, Rio Grande, Parayba, Tamarica, Pernambuco, Sergippe, Bahia

Bahia de todos os Santos, Ilheos, Espirito Santo, Porto seguro, Rio de Janeiro en Rio S. Vicente. Hier gelijk in het binnenland, worden verschillende stammen naar aanleg, tongvallen en namen onderscheiden: de Petiguariërs, Viataners, Tuninabiërs, Caëters, Tupinaquiners, Tupiguërs, Apigapitangers, Mariapigtangers, Itatiërs, Tummimviërs, Tamviërs, Carrioes en de vermaarde Tapoeiers; de Tucaniciërs, Naciërs, Cujaviërs, Pigruviërs, Canucujariërs en verscheidene anderen meer, die elders afzonderlijk zijn opgegeven. Frons de wenkbrauwen niet, lezer, wij zijn niet in Latium of in Hellas! Het staat niet alleen den bewoners der Oude Wereld vrij woorden te stempelen, ook bij de Amerikanen is kracht en regel om, naar believen, woorden te vormen. Het [25] uitwerken van deze bijzonderheden door een geregeld vertoog, ware Brazilië, niet den in Brazilië gevoerden oorlog beschrijven. Het zij voldoende de ligging, de grenzen, de gewesten, de volkeren, de voortbrengselen te vermelden. Misschien zal het de zaak zijn van anderen die in deze geschiedenis zelf sprekende optreden om dit, krachtens hun ambt, uitvoeriger aan hunne meerderen te rapporteeren.

Sinds lang heeft het inzicht der aardrijkskundigen Brazilië in noorder- en zuider-kwartieren onderscheiden. Maar deze verdeeling van Spaansch en Staatsch Brazilië is modern. De eerste indeeling is die der *Moderne indeeling.* natuur, de latere die van menschelijken moed en dapperheid; de eene is van Gods schepping, de andere is die der vorsten; de eene is eeuwig en onveranderlijk, de andere is veranderlijk naarmate de krijgskans wisselt. Vier kaarten welke de eeuwen aan Nassau's mildheid danken, vertoonen Staatsch Brazilië *). Want voorwaar, nauwkeuriger kaarten heeft noch de Oude noch de Nieuwe Wereld tot op dezen dag gezien! *Maurits heeft Staatsch Brazilië in vier kaarten af laten beelden.* De eerste gaat van de Rivier Potiipeba tot die van S. Francisco en vertoont het door Maurits' wapenen aan het gezag der Compagnie toegevoegd Sergippe del Rey. Het draagt den naam van Cirii naar de rivier van dien naam. Hier opent de in Staatsche en Spaansche geschriften steeds weer genoemde rivier S. Francisco hare mondingen en dringt zij met tal van bochten diep landwaarts in; zij staat bekend door hare eilanden, klippen en wateren. De tweede en derde kaart stellen de capitania van Pernambuco met die van Tamarica voor oogen. De vierde kaart vertoont de capitanias van Parayba en van Rio Grande. Men vindt

*) Kaarten 1 t/m 4, vervaardigd door George Marckgraf, zie p. [330] met aanvullingsbladen om er een tableau van te maken.

vindt op elke kaart de bijzonderheden als: suikermolens, omtuiningen of veekralen, sterkten, gouwen, schansen, rivieren, inbochten, voorgebergten welke het verhaal en zijne betrouwbaarheid toelichten, ieder met een eigen teeken aangeduid. De Portugeezen en Nederlanders hielden de landschappen in gedeeld vijandelijk bezit. Vier capitanias, die van Rio Grande, Parayba, Tamarica en Pernambuco stonden onder ons gezag, de anderen onder dat der Portugeezen. Eerstbedoelden verdedigden wij door forten, ten deele aan den vijand ontrukt, ten deele door de onzen gesticht, tegen de Spaansche legeraanvoerders d'Albuquerque en Bagnuolo, vermaarde krijgslieden, waarvan de een zijn eigen gebied, de ander dat des Konings verdedigde. De hoofdplaats van de capitania der Allerheiligenbaai was, meer door de schuld der onzen dan door den moed der vijanden, weder den Portugeezen toegevallen. Maar de hoofdplaats van de capitania Pernambuco was met de te harer beveiliging gebouwde sterkten in handen van de Nederlanders. De negotie op Nieuw-Nederland en die op Guinee leden niet onder nederlagen der onzen, gelijk zij ook niet door schitterende overwinningen tot hooger bloei geraakten. De rijken van Peru en Mexico, met het overige westelijke achterland, lokten tot den oorlog uit. Schepen en vloten, die met de seizoenen uit- en thuisvoeren, beveiligden den Noorder en den Zuider Atlantischen Oceaan. De naam van Bato's kroost had alle eilanden van Noord-Amerika, als Hispaniola, Cuba, Jamaica, Porto Rico en andere kleinere met schrik geslagen. Campêche en Truxillo aan de Baai van Honduras gelegen, hadden de kracht onzer wapenen gevoeld. Wij, die Curaçao met een welbewapend kasteel bezet hielden, waren voor het eiland S. Margarita en de stad S. Marta eene bedreiging. Van het gevecht met Don Luis de Rojas y Borja, den Spaanschen aanvoerder, waarin de overwinning aan de Nederlandsche zijde bleef, was de herinnering nog versch. De vlootvoogden der Compagnie hielden de geheele vastelandsche kust van Amerika in voortdurende onrust. De aan kasteelen en versterkte plaatsen geschonken namen Frederik Hendrik, Oranje, Amalia, schitterden onder andere gesternten. Invallen van vijandelijke benden lieten dag noch nacht rust als zij suikermolens blakerden en aanplantingen verwoestten. Allerwege liet men ook onzerzijds den rooden haan kraaien over steden, gouwen en fabrieken der Portugaloisers, over schepen en over vloten, onder gruwzaam woeden der hare fakkel zwaaiende oorlogsvergelding. Met sommige Portugeezen en Wilden hadden

Staat van Brazilië voor 's Graven komst.

[26]

Staat des oorlogs.

Curaçao.

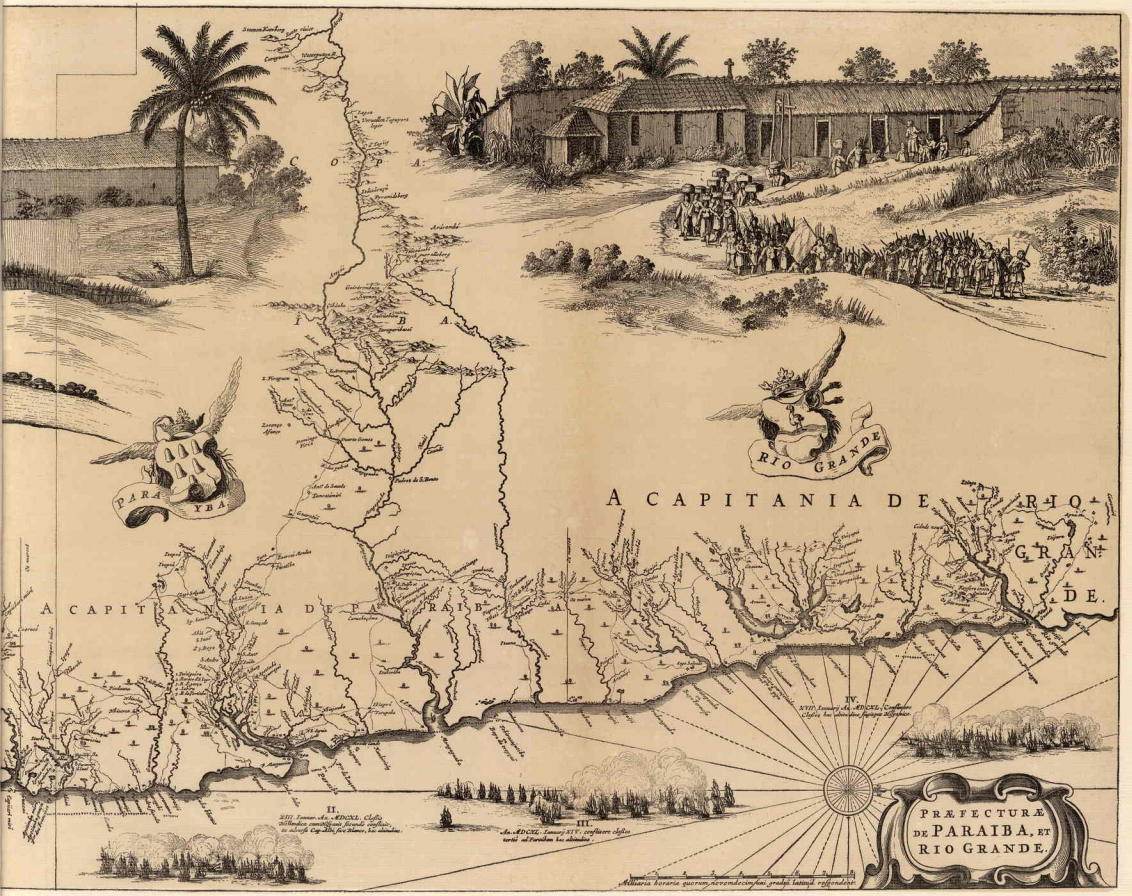
C O P A
P I R A
PARAYBA
RIO GRANDE
A CAPITANIA DE PARAIBA
A CAPITANIA DE RIO GRAN DE.
II.
III.
IV.
PRÆFECTURÆ DE PARAIBA, ET RIO GRANDE.

hadden wij oorlog, met anderen vrede. Dezen heeft men tot verdragen en bondgenootschappen bewogen waarvoor men hun de altaren, haardsteden, rechten en gebruiken heeft vrij gelaten — den verdrukten is bescherming, den kooplieden handel, den bondgenooten trouw beloofd. Maar meer dan eens hebben de Portugeezen den eerbied voor den eed ter zijde gesteld, meer uit vrees voor den Koning dan uit koningsgezindheid. Van allen bleken de Tapoeiers ons het best gezind, door wie, onder hun opperhoofd Jan de Wy, met man en macht tegen de Portugeezen is gestreden. Ook de tot rust gebrachte Goyanastammen hadden het Nederlandsch gezag erkend. Allen verheugden zij zich, bij onze komst, niet over hun eigen veiligheid maar over de aan de Spanjaarden te koelen wraakzucht.

Politieke toestand.

In de capitania van Pernambuco was het oppergezag toevertrouwd aan den dusgenaamden Politieken Raad, die niet alleen het staatsbeleid overeenkomstig onze Europeesche voorschriften in handen had, maar bovendien de aangelegenheden van den oorlog en van den handel behartigde. Ook werd door lagere magistraten, wien zoowel de processen van bijzondere personen als de bestraffing van misdadigers waren toevertrouwd, gezag uitgeoefend. Doch de wetten waren van geen nut, daar de zeden der inwoners verbasterd waren en die van sommige rechters desgelijks — ver van huis nemen de misdrijven in zwaarte toe. Alle slechte elementen zonnen, uit wantrouwen in den staat van zaken een omwenteling vreezende, op de gunst der Portugeezen — hun trouw vergetende in de hoop van ongestraft te zullen [27] blijven! De kleine luyden werden wel deerlijk beproefd door de duurte der levensmiddelen, daar de vijanden den omtrek verwoestten, een kwaad waartegen de Compagnie, zooveel zij kon, door opoffering en ijver optrad. Het bevel over de krijgsmacht was aan Sigismund Schoppe opgedragen, door vele uitstekende daden welbekend. Over de maritieme middelen gebood Johannes Lichthart, niet zoozeer om der wille van zijn geluk als wel door verdienste en door groote tegen den vijand ondernomen waagstukken vermaard. Commandant van een regiment was Artichewsky, op ende op een stram militair, met een voortreffelijken staat van dienst. De nederlaag van Adriaan Pater werd als een der zwaarste beproevingen van het opkomend gezag beschouwd. De ongeleerde, immer tot den aanval klaar staande, fel op de Spanjaarden gebeten Jol, die hier en daar eenige schepen had buit gemaakt, vervulde bijna als een triumfator het gansche westen met zijn roem. In

Sigismund Schoppe.

Johannes Lichthart.

Christoffel Artichewsky.

Serinhaim, Terra Nova, Tapeserica, de Alagoas en elders streden de gezegde aanvoerders Schoppe en Artichewsky bij verschillende gelegenheden met wisselenden uitslag tegen Camaraõ en andere vijandelijke opperhoofden.

Eensgezind hebben Bewindhebberen in Patria verstaan om in Brazilië het reeds gewonnene te verdedigen en het gebied nog uit te breiden en ernstiglijk overlegden zij wien zij het opperbeleid aldaar zouden opdragen en bekwaam genoeg achtten om een zoo aanzienlijk gewest te regeeren. Bovendien werd voortdurend beraadslaagd over victualiën, bewapening, vaartuigen, opgenomen of nog op te nemen gelden, inkomsten en wat er verder ware aan te genieten voordeelen en baten, zoo goed als over den Guineeschen handel en het vervoer van Afrikaansche zwarten naar Amerika. De Koning van Spanje was niet trager om de waagstukken der Nederlanders tegen te werken, het verlorene te herwinnen, het vervallene te herstellen, het bruikbare te benutten. Een onafzienbaar veld voor nieuwe ondernemingen lag hier braak voor een niet slechts beleidvol maar ook ondernemend aanvoerder.

Verrichtingen der W. I. C. tot 1636.

Nu zal ik wat grootsch zeggen. De toerustingen tot dezen krijg zijn, tot het jaar 1636, zóó aanzienlijk geweest dat zij het door de oppermachtigste Koningen ondernomene hebben overtroffen, zóódanig dat de omvang der onderneming geen geloof zal vinden bij benijders en onkundigen. Het zeer groot aantal van 800 schepen en meer (naar uit de vlootlijsten blijkt) tot oorlog of handel naar het Westen, naar Afrika of naar elders, gezonden, heeft eene waarde van 45.000.000 Gld. en meer gehad zoo men de kosten der schepen, de soldijen en de rantsoenen mede in aanmerking neemt. Den vijand zijn 547 schepen ontrukt welker verlies op 6.000.000 Gld wordt geschat. Uit den buit zijn meer dan 30.000.000 Gld. in de kas der Compagnie gevloeid, welk bedrag verre de som overtreft die Paulus Aemilius aan de Romeinsche schatkist heeft afgedragen, hoewel dat reeds, gelijk Vellejus schrijft, alle vorige bedragen aan omvang heeft overtroffen. De waarde van al wat er op Spaansch gebied is te gronde gegaan, zonder daarom nog de onzen te verrijken, wordt op meer dan 7.000.000 Gld. begroot. Des Konings uitgaven, niet geïnde rechten en jaarlijksche inkomsten beloopen meer dan 28.000.000 Gld. Aan waren die voor verscheping naar Guinee, naar Nieuw-Nederland, naar Serra Leõa, naar den Senegal en naar de Gambia geschikt werden geacht, zijn meer dan 6.900.000 Gld. uitgegeven. In die schatting zijn geenszins de ontzaglijke sommen begrepen

Aantal schepen.

Veroverde schepen.

Buit.

[28]

Schade den vijand toegebracht.

Waarde der koopmansgoederen.

pen welke de behoeften van Brazilië en van andere gewesten hebben verslonden. Door den handel op Guinee en op Nieuw-Nederland zijn destijds ter waarde van 14.600.000 Gld. aan goud, ivoor, amber, huiden en overvloed van kostbaar pelswerk aangebracht. Onze tijd bewondert deze als overweldigende feiten en de toekomst, waaraan het niet zoo goed meer zal heugen, zal er versteld van staan, dat zoovele voordeelen den Vereenigden Nederlanden door particulier initiatief zijn toegevloeid, dat zoo vele schatten, zoo veel roem den Spanjaard zijn ontgaan. Toch hebben deze groote sommen minder bedragen dan de aan zoovele uitrustingen verbonden uitgaven, zoodat de Compagnie, door groote toerusting van schepen en oorlogsmateriaal, in hoogere mate voor den vijand te duchten gebleken dan rijk geworden is.

UITREIS VAN JOHAN MAURITS
EERSTE VERRICHTINGEN IN BRAZILIË
SLAG VOOR PORTO CALVO ENZ.

Nassau's waardigheden.

Dit is ongeveer de staat van Amerika en van Brazilië geweest, toen Nassau de teugels van het bewind in handen nam. Met aller instemming was hij daartoe aangewezen daar hij in den Europeeschen krijgsdienst ervaring onder Oranje had opgedaan en op grond van het ook door zijn toewijding en ijver (nog niet lang geleden) heroveren van het fort Schenkenschans dat de Betuwe beschermt dààr waar de Rijn zich splitst, in hooge gunst bij den Staat was gekomen. Hierbij kwam de luister van zijn Huis, van Keizerlijken bloede, Koningen door aanhuwelijking vermaagschapt en daarenboven zijn overwicht als aanvoerder, zijn trouw, zijn moed, zijn geluk en vele andere deugden en onderscheidingen die den haastiglijk en niet met lange besprekingen aan te zoeken Regent aanbevalen. Ook was hij innemend van uiterlijk en in zijn optreden, niet slechts omdat de bloei zijner jaren hem aanbeval, maar door waardigheid overeenkomstig den omvang van zijn opdracht. Kort te voren had hij een commando bij de ruiterij gehad op den krijgstocht in de Palts, onder Frederik Hendrik, Grave van Nas-
[29] sau tegen den Markies Spinola tot hulp der duitsche Vorsten ondernomen. Hij was begonnen als vendrig; als kapitein had hij eene compagnie aangevoerd; daarnà was hij eerst onder Ernst stadhouder van Friesland, vervolgens onder Maurits Prins van Oranje en Kapitein-Generaal van de Unie, snel in rang geklommen, maar onder den doorluchten Vorst Frederik Hendrik, thans oppersten beschermer van de Vereenigde Provinciën, had hij zich onderscheiden bij de roemvolle belegeringen van Grol, 's Hertogenbosch, Venlo, Maastricht (waar hij eenen aanval van Pappenheim op zijne stelling krachtig heeft opgevangen en afgeslagen) en Rijnberk om, na alle militaire rangen in de Oude

de Wereld te hebben doorloopen, een nieuwe loopbaan in de Nieuwe Wereld te beginnen. Het gerucht vergezelde hem en het was waar, dat het gewest Brazilië hem geenszins op grond van zijne uitlatingen of op zijn verzoek was opgedragen, maar wèl omdat hij voor waardig en tegen de taak opgewassen werd beschouwd. Wel verre van hierin te dwalen koos de Faam inderdaad in hem den beste. En wat de kroon op het werk zet, is dat hij door deze genoemde deugden heeft bewerkt, dat de Compagnie liever een Landvoogd aan de Hoogduitsche dan aan haar eigen natie ontleende. Het Opperbestuur en Oranje hebben het door Bewindhebberen over Brazilië verleend oppergezag bekrachtigd op de navolgende voorwaarden, welke den Landvoogd en het Huis van Nassau tot eer, het gemeen van nut waren: (1.) met den titel en de macht van Gouverneur Kapitein- en Admiraal-Generaal bekleed, zou hij bevel voeren te land en ter zee; (2.) al wat de Nederlanders door kracht van wapenen hadden verworven of in de toekomst zouden verwerven zou hij onder zijn gebied brengen; (3.) wat ten openbare nutte, voor den eeredienst, de burgerlijke orde en tucht, de oorlogen, de verbonden en het rechtswezen diende gedaan te worden zou hij verordenen; (4.) ongerechtigheden zou hij uit den weg ruimen en zorgen dat de staat geen schade leed; (5.) te velde zou hij de benoeming van de bekwaamsten tot hooge militaire ambten als een hem onmiddellijk toekomend recht beschouwen; (6.) ter hoofdplaatse of in de winterkwartieren zou hij hen benoemen op voordracht van eenige weinigen, opgemaakt door den Raad; (7.) ook zou hij over burgerlijke waardigheden en ambten beschikken; (8.) desgelijks over uit te voeren, te sloopen of te verplaatsen werken naar bevind van zaken, over den zetel van de regeering, over den arbeid en de betaling van Brazilianen en inlanders; (9.) in de plaats van overleden Raden en Opperofficieren zou hij anderen benoemen onder nader goedkeuring van Bewindhebberen. Deze en andere punten zijn door plechtige eeden bekrachtigd, opdat voor Bewindhebberen de omvang hunner toezeggingen, voor den Graaf een gedragslijn vastgesteld zou zijn, zijnde aldus, het geweten van beide partijen verbonden. Eerst was den Graaf eene vloot van 32 schepen toegezegd, waarmede hij om de fortuin der Nieuwe Wereld te beproeven zoude uitzeilen. Maar Bewind- [30]
hebberen hebben daarnà, uit verminderden lust om te wagen, afgedongen tot twaalf, die 2700 man troepen zouden overvoeren. Maar, opdat het lang getalm, de trouwe begeleider van groote ondernemingen

De landvoogdij over Brazilië hem opgedragen.

Bekrachtiging door de Alg. Staten en Oranje.

gen, geen schade zoude berokkenen, heeft de doortastende Nassau, terwijl de vloot evenals de troepenmacht waarmede hij naar Amerika zou zeilen (gelijk het in zulke gevallen pleegt te gaan) nog niet gereed was, met vier schepen welgeteld, bij het begin van den herfst van 1636 uit Texel zee gekozen, met volmaakte eendracht en met de beste verwachtingen bij alle rangen. Het schip dat den Landvoogd overvoerde heette de „Zutphen". Er waren niet meer dan 350 man troepen aan boord, die nauwlijks tegen een stoot van de Duinkerkers opgewassen werden geacht. De Staten Generaal, Oranje, de Bewindhebbers en de besten uit de burgerij hebben den vertrekkende met heil- en zegebeden uitgeleide gedaan, hem die ging om zoo in het burgerlijk bestuur als in de krijgvoering een ongewoon voorbeeld van beleid en geluk te stellen. Toen de mare van deze zoo roemruchte onderneming zich had verbreid, was de algemeene roep: dat waar deze de Landvoogd was, tal van zaken door het licht eener nieuwe hoop werden bestraald; dat deze de toekomst der Nieuwe Wereld zou verzekeren; dat deze den wapenen kracht, het bestuur waardigheid zou weten te verleenen; dat niemand gematigder en beleidvoller was dan hij; dat hij in onze oorlogen de moeilijkheden en wisselingen van den krijgsdienst had leeren kennen; dat er niet onbeschaafd zou worden gevochten door den gemeenen soldaat; dat hij zijnen vijanden door zijnen naam schrik zou inboezemen; dat hij zijn dietsche krijgsvolk, dat hij kende, dierbaar — den wilden door rekkelijkheid en zachtmoedigheid verzoenlijk zou zijn.

Afreis naar Brazilië 25 October 1636.

De beste wenschen vergezellen den Graaf.

Nadat men met helder weer en gunstige gelegenheid het Engelsch Kanaal was doorgezeild tot ter hoogte van de Sorlings (dat zijn de Cassiteriden van Ptolemaeus), heeft de door een woesten storm ontstelde zee het begin der reis ten zeerste bemoeilijkt. Er is opgemerkt dat overzeesche expeditiën dikwijls van den toorn der Goden te lijden hebben, gelijk aan Agamemnon, Aeneas, Xerxes, Germanicus, Caesar en andere ondernemers van verre tochten overkomen is — hetzij omdat nieuwe heerschappijen door tegenspoeden gewijd, hetzij omdat overweldigingsijver door vrees voor onheil getemperd moet worden. Terwijl in scheepsrade overlegd werd om de eerste de beste haven binnen te vallen, hebben de vertragingen den Graaf mishaagd; ofschoon ter zee nog niet gewend, drijft hij tot spoed aan zonder de vaart te onderbreken. Maar bij het toenemen der gevaren door de woeste zee (die wegens de ruwheid van het naburig noorden des te schrikkelijker is) is zijn beleid gezwicht voor anderer versaagdheid en heeft hij er genoegen

De Sorlings.

Door storm naar Engeland afgedreven.

A. *Navis Prætoria. Zutphania.*

B. *Navis Adamus et Eva.*

C. *Navis domus Hasforica dicta.*

D *Navis Pernambucum dicta.*

E. *Lombus Societatis Indicæ curatores in continentem referens.*

F. *Heldera pagus.*

noegen mede genomen om te Vaalmuiden binnen te vallen. Want [31]
reeds had het schip Zutphen zooveel water gemaakt, dat het te nauwernood nog dreef en de woelige hooggaande zee teisterde de zeevaarders zoozeer, dat zij door de woede der tegenwinden bijna op de ondiepten en klippen van de Sorlings sloegen. Hierop zendt, terwijl betere gelegenheid afgewacht werd, Zijne Majesteit Karel I, Koning van Engeland, op ontvangen bericht dat de Graaf in een Britsche haven vertoeft, bevel aan den Gouverneur van Vaalmuiden en aan den in den omtrek wonenden adel om Nassau alle beleefdheidsdiensten te betoonen en om hetgeen hij voor de herstelling van de schepen noodig had te bezorgen; hetgeen op ruime schaal en met welwillendheid is verricht. *Verblijf te Vaalmuiden.*

En hoewel het geloof in voorteekens en wonderen bij ons volk schier is uitgestorven en de meer ontwikkelden zich ervoor wachten God in toevallige gebeurlijkheden te mengen, is niettemin een tweeledig voorteeken waargenomen dat niet gansch verwerpelijk is. Ten eerste, bij het voorbijvaren van de Duinkerkers, een uit zee binnenboord springende visch, dien men kabeljauw noemt in tegenstelling met een kleinere soort die schelvisch heet. Ten tweede, vijf van den Engelschen wal afkomstige patrijzen, neergestreken op 's Graven schip en op de Pernambuco, een genoegen en een lichte buit voor de zeelieden, welke volgens de uitlegging der geluksprofeten, geacht werden gelijke dienstbaarheid zoo van land als van zee te belooven. En misschien wil Gods goedheid, omdat zij bewogen wordt door de godsvrucht der regenten, ook door deze middelen en door beelden van het toekomstige verkondigen wat op handen is. Diergelijke zijn in de Oudheid geweest: de slang te Bagrada, toen Regulus in Afrika streed; het aanschouwen door Koning Dejotarus van een heil aanbrengenden adelaar; de drie raven Gracchus toekrassend; de wolf in Gallië den schildwacht het zwaard uit de scheede halende en anderen zonder tal, die, al naarmate zij gunstig of ongunstig geluid hebben, door het bijgeloof zijn betrokken in den roem of de schande, het heil of den ondergang van hooggeplaatste mannen. Veertig dagen zijn verloopen zonder dat men winden gunstig om te zeilen heeft gehad; niettemin hield de Graaf de zijnen aan boord bijeen en hij heeft geen gelegenheid verzuimd om de reis voort te zetten, tot hij, na dat de storm zich legde, met een voorspoedigen wind bij de Kaapverdische Eilanden gekomen is. Het onder Afrika's voorgebergten beroemde „Groene Voorgebergte" is met groene boomen bewassen — vandaar de naam; velen houden het voor het *Voorteekenen.*

Doet de Kaapverdische Eilanden aan. 1 Jan. 1637.

Beschrijving van Kaap Verd en de eilanden.

het Asinarium van Ptolemaeus. Naar Oliveira verzekert, begint hier het Negerland; het strekt zich over meer dan 100 mijlen in de richting
[32] van kaap Serra Leõa uit en dit gansche gebied wordt het gewest van Kaap Verd genoemd; het wordt aan beide zijden door rivieren begrensd, ginds de Gambia, hier de Senegal door onzen Nederlandschen handel beroemd. Telkens is er strijd tusschen de rijksgrooten en den koning over het gezag, zij overtreffen elkaar door de wreedheid hunner wraakoefeningen — hetzij de vorst, wanneer hij de macht heeft, de edelen uit den weg ruimt, hetzij, in 't omgekeerde geval, de edelen hem. De koninklijke rijkdommen hangen van de willekeur en de vrijgevigheid der grooten af, die hem, die anders geen inkomen zou hebben, paarden, koeien, bokken en peulvruchten ten geschenke geven. In het westen liggen, midden in den oceaan, tien eilanden welke men om hunne nabijheid de Kaapverdische Eilanden noemt en dezen zijn in 1440 ontdekt door den Genuees Ludovico de Cadamosto. Sommigen meenen dat zij de Gorgones of de Hesperides der Oudheid zijn. Zij zijn rijk aan bokken en zoutgroeven, om welke reden zij door de onzen de „Zoute Eilanden" genoemd worden. De Spanjaarden oogsten er ook de millie Zaburro [maïs]. Zij waren, toen zij ontdekt werden, volstrekt onbewoond, van iets menschelijks was geen spoor; de eersten die er landden hebben de duiven met de hand gegrepen of haar die op den grond bleven zitten en niet aan menschen gewoon waren met hunne stokken dood geslagen. Het grootste en voornaamste dezer eilanden is S. Jago, rijk aan boomen van verschillende soort en zeven mijlen lang; dààr is groote overvloed van zout, van versch water en er zijn ontelbare schildpadden zóó groot dat de rugschilden een rondas aan grootte evenaren. Noordelijker ligt het eiland Boavista of Schoonzicht, dat men aldus noemt omdat de Portugeezen hier het eerst, verheugd, hadden aangelegd. Onder de kleinere eilanden is er een dat men Mayo noemt, dat, ook om zijne zoutgroeven vermaard, door de Spanjaarden pleegt te worden aangeloopen; inwoners heeft het weinig, behalve enkele gevluchte negers of Portugeezen, die

Verblijf voor Mayo om water te laden.

om hunne euveldaden verbannen zijn en daar kunnen eindigen zonder last te geven. Bij dit eiland heeft Nassau zes dagen lang stil gelegen om

Overschrijdt de Linie.

water te laden, aleer hij de evennachtslijn heeft bereikt, die hemel en etmaal gelijkelijk verdeeld houdt. Hier heeft, op gelijke afstanden van 's werelds aspunten, de moed der Nassauers zich aan beide halfronden vertoond als hield hij de weegschaal tusschen de daden reeds door hem

hem verricht en nog te verrichten. Na een wijde zee in korten tijd te hebben doorploegd, heeft hij, tamelijk diep in den Hollandsche winter, de Braziliaansche stranden bereikt ter hoogte van Pernambuco, verheugd omdat hij den geleden tegenspoed door een voorspoedigen oversteek had goed gemaakt. Tegelijkertijd arriveerde Adriaan van der Dussen die hem reeds bij Madeira had gerejoigneerd en drie dagen later Matthias van Ceulen en Servatius de Carpentier, die, omdat hun schip water maakte, gedwongen waren geweest zich eenigen tijd in de bocht van Sint Vincent in timmering op te houden. Den 2den Maart is Johan Gijsselin gevolgd, die een zeer stormachtige reis had gehad. Deze drie waren leden van 's Graven toekomstigen Geheimen Raad en zijn steunpilaren in de uitoefening van het gezag. De door zijn korten duur gelukkige overtocht heeft Nassau doen arriveeren in een seizoen dat gunstig was om iets te ondernemen. De aankomst had namelijk plaats in maanden, die zich leenden tot den krijg en tot troepenbewegingen te velde. Door zijn onverwachte aankomst is er voor de Portugeezen of de overheden aan de Allerheiligenbaai geen tijd geweest om den hunnen onderstand te doen toekomen tegen den Graaf of iets vijandelijks te ondernemen.

Aankomst in Brazilië, 23 Januari 1637.

[33]

De plaatselijke overheden en het volk hebben den Graaf bij zijne ontscheping ontvangen en met goed vertoon, met aanbieding van dienst en met een toespraak hun volgzaamheid betuigd; velen met de bedoeling zich in zijne gunst te dringen, zooals dat bij het optreden van een nieuw bewind meestal geschiedt. Hij heeft deze gelukwenschen der omstanders en der samengekomenen, als een bewijs van algemeene welgezindheid, met niet meer opgeruimdheid dan bescheidenheid aanvaard. Na daarop in Rade de hem door de Staten, den Prins en de Bewindhebbers der Compagnie toevertrouwde opdrachten om de teugels van het bewind in handen te nemen te hebben vertoond, heeft de schrandere Landvoogd zich allereerst ten doel gesteld te weten te komen, hoe groot de macht aan troepen van eigen of vreemden landaard was, zoo onder de wapenen als in de garnizoenen. Dit uithoofde van het beginsel: eerst den oorlog voorbereiden, daarnà oorlog voeren en bepalen hoeveel men vermag, teneinde te voorkomen dat eenige onderneming vruchteloos op touw gezet worde of blinde overmoed de faam van het bewind van den aanvang verkleine. Er is inderdaad gebleken dat troepen na voorbereiding beter den geregelden oorlog uithouden dan wilde en ongeregelde benden. De geheele leger-

Ontvangst.

Eerste zorg is een onderzoek naar den staat des legers.

legermacht is in twee korpsen gesplitst waarvan het eene tot bezettingsleger werd bestemd, het andere als veldleger tegen den vijand
Garnizoenstroepen. zou optrekken. Voor den garnizoensdienst zijn 2600 man afgezonderd die over de forten van het Recief, de Afogados, Kaap Augustyn, I.
Veldleger. Tamarica en Parayba zijn verdeeld. Zij die voor den velddienst bestemd waren, zijn in twee colonnes verdeeld, een groote ten bedrage van 2900 man om tegen den vijand op te treden, eene kleine van 600 man tot vliegend vendel bestemd. Dezen zouden den vijand nu hier dan daar bezig en zijne macht verdeeld houden en hun slag trachten te slaan. Vervolgens heeft de Graaf zijne zorgen over de prijzen en
Victualiën. over den aanvoer der levensmiddelen uitgestrekt — dit in navolging
[34] van het bestel der Romeinen. Zorgvuldig is nagegaan hoeveel tweebak, spek, peulvruchten, vleesch, kaas en wijn in de schepen en de pakhuizen aanwezig was, omdat de soldaat, zonder dat alles, onhandelbaar wordt en de tucht moeilijk verdraagt. Ook is hij begonnen een
Wapening. staat van weermiddelen op te maken, van draagbare en vuurwapenen, van zwaar en licht geschut, buskruit, schepen en scheepsbehoeften daar het gewest aan zee ligt en vele havens telt. Dit vind ik aangeteekend, dat er een tekort aan lonten werd bevonden en dat de schuld op de daarvoor verantwoordelijke Europeesche ambtenaren is geworpen. Maar de schaarschte is door het vernuft verholpen en men heeft een nieuwe soort van lont uit boomschors vervaardigd, die echter, daar zij minder vonkhoudend was, minder goed bleek. Ook is er, opdat ik zegge waar het op staat, zulk een gebrek aan victualie geweest, dat toen voor twee maanden in de behoeften der kampen voorzien was op grondslag van een vrij karig en schraal den soldaat toegemeten rantsoen, er nauwlijks voldoende is overgebleven om den garnizoenen te geven wat hun toekwam, die zich dan ook tegen heug en meug sober hebben moeten behelpen. Vandaar klachten en gemopper bij de hongerende soldaten, die, ofschoon door kalme toespraak en goede woorden van de officieren gestild, toch nauwlijks zijn tot zwijgen gebracht. Want onze soldaten, die gewoon zijn tot verzadigens toe te worden gevoed, verdragen den honger niet dien een van elders, van een bergterrein of uit een arm land afkomstig soldaat zeer wel verdraagt. Toch, opdat de vijand, ingelicht omtrent ons gebrek aan victualie, niet stoutmoediger tegen ons uit zou komen, of de soldaat in de kampen zelf zijn
's Graven beleid. vertrouwen niet zou verliezen, heeft de Graaf bij dagorder aan ieder vergunning verleend om zooveel als en wat hij wilde aan victualiën

naar

naar de kampen te brengen, waardoor het den schijn kreeg als ware er van alles overvloed. Toen hij dit voor de zijnen had bezorgd, heeft hij de opstelling der vijanden, hun troepen en hun vermoedelijke plannen bestudeerd, gelijk Hannibal wien al wat er bij den vijand omging niet minder goed bekend was dan zijn eigen aangelegenheid. Uit spionnenberichten is gebleken, dat de vijanden het land en het fort van Porto Calvo bezet hielden, vanwaar uitgezonden roofbenden onze naburige terreinen door vernielings- en strooptochten onveilig maakten — in die mate dat zelfs de weg van het Recief naar Olinda en terug voor niemand veilig was. Jazelfs de Brazilianen hadden bescherming onder onze forten gezocht, na uit vrees voor den vijand hunne nederzettingen in den steek te hebben gelaten. De troepenmacht in het Serinhaim'sche was te nauwer nood voldoende om een vijand, die een inval deed terug te slaan en hem een verder voortdringen te beletten. Ook ontbraken hem zijne schuilhoeken in de bosschen niet, langs verborgen en duistere paden, in een terrein gemakkelijk voor hem en voor den sluwen Portugees, maar moeilijk voor de onzen. En daar hij niet uit ons gebied verdreven kon worden, hebben onze bezittingen aan zijne brandschattingen, verwoestingen en moordpartijen bloot gestaan. Daarom, nadat een openbare bedestond was uitgeschreven opdat het den schijn niet zou hebben dat hij iets zonder goddelijken bijstand ondernam, heeft de Graaf besloten, dat zonder dralen tegen den vijand moest worden opgetreden en dat het bewind door wapengeweld en oorlog moest worden ingewijd, teneinde het gezag te stevigen en den vijand zelfvertrouwen te toonen, hetgeen vooral en in het bijzonder tegenover het buitenland de eerste maatregelen zijn waardoor men zich eene positie verzekert. Hij gevoelde, dat het ten zeerste tot eer van de Compagnie en van hemzelf zoude strekken, zoo de Spanjaard op staanden voet en met glans onschadelijk gemaakt kon worden. Door uitstel van den krijg zou de vijand aan kracht en tucht wassen — hijzelf zou verdacht worden gehouden van lafhartigheid of besluiteloosheid. Alle troepen zijn langs den landweg naar Serinhaim getrokken, behalve 's Graven lijfgarde en twee vendels, waarvan Johan Ernst van Nassau *) en Kapitein Hous er ieder een aanvoerden. Want, daar dezen uit pas aangeworven soldaten bestonden waarvan men meende, dat zij de langdurige marschen van het leger niet zouden kunnen bijhouden, zijn zij te scheep den Graaf te gemoet gevaren. Deze heeft

De Graaf rust zich ten oorlog toe.

[35]

*) Een jongere broer van Johan Maurits.

De rivier en het dorp Una of Huna. heeft zich met het leger naar Una begeven en na de rivier te zijn overgetrokken, die door den vijand gemakkelijk met een handvol volks verdedigd had kunnen worden, is hij naar de Barra Grande opgemarcheerd om dààr de scheepsmacht af te wachten, die, met drie en dertig transportschepen en jachten, victualiën en alle denkbare krijgsbehoeften aanbracht. Uit de Nederlanders werden 300 voetsoldaten gelicht, uit de bootsgezellen 800, uit de Brazilianen 600, waaraan een eskadron ruiterij werd toegevoegd. Met dezen troep, dien de vijand in aantal *Hij marcheert op.* overtrof, is rechtstreeks tegen de Spanjaarden opgemarcheerd. Over de Spanjaarden commandeerde de grootelijks door zijn krijgsbedrijf vermaarde en in den Nederlandschen oorlog door zijn onder Spinola afgelegde proeven beroemd geworden Graaf Bagnuolo, wien, behalve de naturellen, negers en Portugeezen, 4000 beroepssoldaten ten dienste stonden. Hij had de oevers met schansen versterkt, die hij, op het stellige bericht van Nassau's nadering, dadelijk heeft opgegeven — hetzij omdat hij zijn macht, niettegenstaande hij numeriek de sterkste was, niet vertrouwde, hetzij om de onzen onder het vuur van een voorwerk der genoemde riviermonding te lokken. Op een heuvel bij een riviertje, dat duizend passen van het fort was verwijderd, heeft hij een kamp opgeslagen voor een troep van 2000 man. Dit had hij van een dubbelen wal omgeven en hij had de enge toegangen versterkt en versperd door middel van boomstronken en -stammen die hij wijd en zijd had laten vellen. Zijn plan was hier den aanval der Nederlanders te stuiten om, zelf dichter bij het fort, bescherming daaraan te verleenen en omgekeerd door het fort gesteund te worden. Tegen het vallen van den avond heeft de Graaf, nadat hij de plaatselijke gesteldheid en 's vijands stelling had verkend, zijn kamp opgeslagen op een heuvel *Schermutselingen.* tegen hem over; de vijanden hebben door schermutselingen welke niets voor hen opleverden de Nederlanders, die den ganschen nacht [36] doende zijn geweest om door middel van palissadeeringen hun stelling in staat van verdediging te brengen, tot den strijd getart. Des ochtends, toen het nauwlijks begon te dagen, hebben wij den lafhartigen vijand opgeschrikt door eenige veldstukjes tegen hem los te branden.

Indeeling van het leger. Het leger is als volgt ingedeeld: twee vendels uit de Nederlanders en drie uit de Brazilianen hebben order bekomen om zich ter rechter zijde eenen weg te banen door de ruigten der bosschen en zich, wat moeilijk was, door de hindernissen heen te werken; ter linkerzijde zijn even veel troepen afgezonden met het doel den vijand op hetzelfde oogenblik

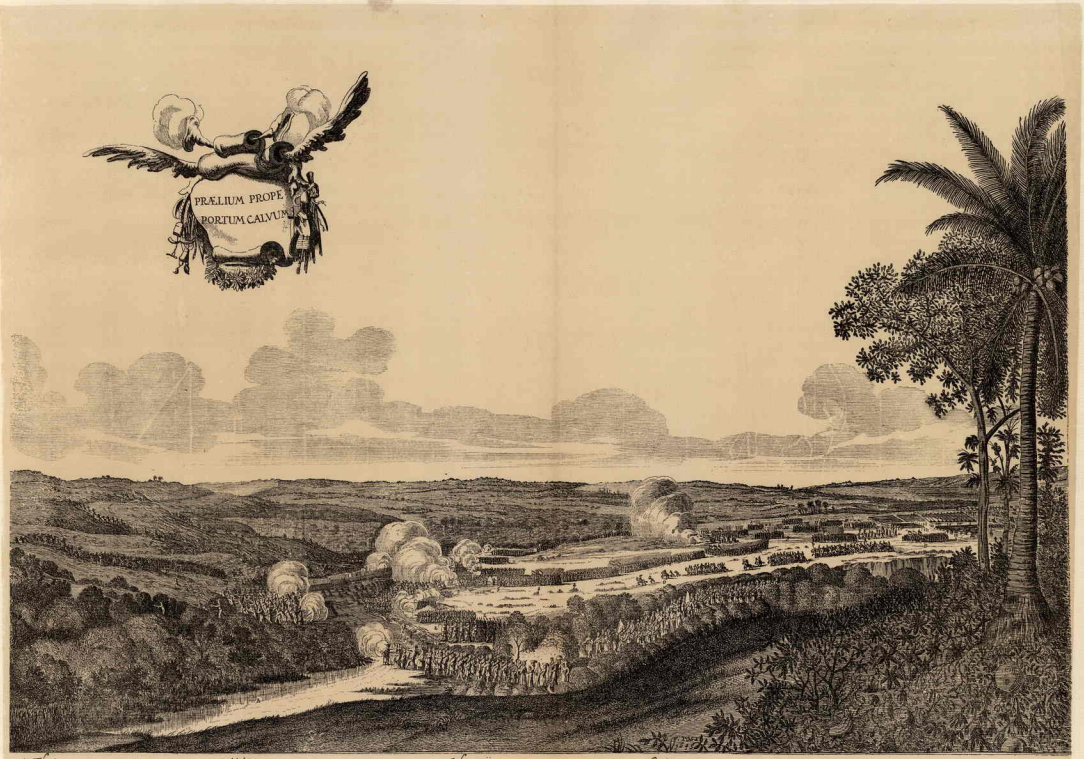

A. Fluvius
B. Arboum strues ad fluvij ripam impediendo transitu.
C. Agger castrensis hostium.
D. Hostium agmina ex Brasilianis, lusitanis et Nigritis.
E. Brasiliani hostes.
F. Fuga hostium.
1. Prætoria cohors Comitis
2. Sclopetarij.
3. Brasiliani ab utroq; montis latere per sylvam abeuntes.
4. Prima acies.
5. Tribunus Artischotskyus.
6. Comes.
7. Turma Equitum.
8. Tormenta maiora.
9 Prælium.
10. Excretus.
11. Acies postrema admiraly et nauticæ plebs.
12. Castra nocturna Comitis.

oogenblik aan tevallen. Nassau, die zich fier en strijdvaardig in zijn volle wapenrusting toonde, bevond zich met de lijfgarde waarvan hij zich had omgeven bij het front — want hij verstond dat het van het grootste belang was onder wiens leiding die afdeeling in het vuur zou komen, waaraan de beslissing was voorbehouden. Schoppe en Artichewsky, die door de faam hunner roemrijke hier verrichte daden ook bij de soldaten in aanzien stonden, voerden de achterhoede en de reserves aan. Aldus is men van drie kanten met drie legerafdeelingen op den vijand los getrokken en heeft men hem den slag aangeboden. Bagnuolo heeft duizend musketiers gelast de aanrukkenden onder vuur te nemen en uit de onzen zijn er zes gesneuveld, zes en dertig gewond. Wij, die met onstuimigen moed de palen uittrokken, de palissadeeringen die ons tegen hielden omver wierpen, hebben van beide kanten *Algemeene aanval.* den vijand aangegrepen, krachtigen druk op zijne flanken uitgeoefend en de Spanjaarden na een verbitterden strijd man tegen man, gedwongen hun hielen te laten zien. Zij wien meer de vlakke velden ten deel waren gevallen zijn gemakkelijker tot een treffen gekomen; zij die palissadeeringen moesten nemen, versperringen en verhakkingen hadden op te ruimen, hebben meer werk gehad en meer gevaar geloopen omdat zij, van boven, een beter mikpunt aanboden. Over en weer is zoowel de hoop als de dapperheid door naijver ontvlamd daar de begeerte om geleden schande uit te wisschen die bij beide partijen opwekte. In dit gevecht zijn 400 vijanden gevallen, die, verspreid en verstrooid, werden afgemaakt nadat zij de wapenen hadden weggeworpen terwijl de overigen bescherming onder het fort hebben gezocht. Eenigen, die hooge posten in het leger bekleedden, zijn gevangen genomen of gedood maar met zooveel woede hebben de Nederlanders en de Brazilianen den vijand achtervolgd, dat zij op 's Graven bevel te nauwernood tot het vaandel konden worden terug geroepen. De Graaf, deze eerste overwinning als een inleiding tot een tweede aangrijpend, heeft den zegevierenden soldaat langs den voet der heuvels naar het fort zelf geleid. Bagnuolo heeft, zoo goed als zij die het fort verdedigden, den ganschen dag uit de versterkte posten op den heuvel op de onzen gevuurd, maar veel geraas gemaakt en weinig schade aangericht. Dienzelfden dag heeft de Graaf Schoppe en Lichthart, gene de aanvoerder der soldaten deze die der bootsgezellen, afgezonden om het eiland te bezetten ten einde den toevoer van victualiën en verversching te verzekeren. De Spaansche aanvoerder heeft in den nacht, na heimelijk

[37] heimelijk de bagage te hebben gepakt, met achterlating van drie metalen stukken, de plaats geruimd; hij heeft geschroomd in het fort te blijven ten einde niet mede gewikkeld te worden in de overgave daarvan, en hij heeft den onzen het slaan van een beleg niet durven beletten, daar zijne troepen geleden hadden. Den volgenden dag is aan Nassau, bij een nieuwe verkenning van de vijandelijke stellingen, gebleken, dat de vijanden waren afgetrokken en toen hij nader bij de versterkingen kwam die zij zoo korten tijd hadden bezet gehouden, zijn dezen door verborgen mijnen welke Bagnuolo bij zijn aftocht laat in den avond listiglijk had doen aanleggen in de lucht gevlogen zonder de Nederlanders in 't minst te schaden, die hun late aankomst voor onmiddellijk onheil heeft bewaard. Bagnuolo heeft zich naar het Camarigibi'sche begeven om vandaar naar de Alagoas af te trekken. Onze soldaat vervolgt den vijand op den voet, zwervers maakt hij op alle manieren af; terwijl er onder de vluchtelingen een paniek heerscht, behaalt hij rijken buit. Hierop besluit de aanvoerder der Nederlanders om het fort Povoaçaõ, het voornaamste punt van het gewest, aan te vallen, zich niet onbewust dat, in krijgszaken, krijgskans en krijgseer plegen te beantwoorden aan het begin van den oorlog. Het fort is gelegen in de capitania Pernambuco, aan den oever van een welgelegen rivier, die door haar diepte in staat is vrachtschepen op te nemen. Het ligt 25 mijlen van het Recief. Er zijn zeven suikermolens in de nabijheid en het beheerscht de toegangen naar de stroomgebieden van de Alagoas, Camarigibi en Ant. Grande. Bijna twee jaren te voren had Lichthart het veroverd, nadat Graaf Bagnuolo op de vlucht was gedreven en verscheidene Spanjaarden in de rivier waren verdronken. Maar niet lang daarnà heeft Albuquerque die elders heentrok, door de gelegenheid bij de haren te grijpen, het fort met weinig inspanning hernomen als gevolg van de schurkerij van den Portugees Sebastiaõ de Souto, een uiterst trouweloos man, van wiens goede diensten wij vroeger gebruik gemaakt hadden. Daar deze het goed vertrouwen van den Majoor Picard met goddelooze leugens had verstrikt, heeft hij den onzen meer kwaads en nadeels toegebracht dan hij ooit goeds of voordeels had aangebracht. Op valsche aanwijzingen namelijk heeft hij bewerkt dat Picard, na het fort van garnizoen te hebben ontbloot, het weerloos liet liggen, zoodat de vijand er gemakkelijk bezit van kon nemen — met welke schanddaad De Souto de trouweloosheid der zijnen door de grootte van het misdrijf in een helder licht heeft getoond. Ook heeft

Hij slaat het beleg voor Porto Calvo.

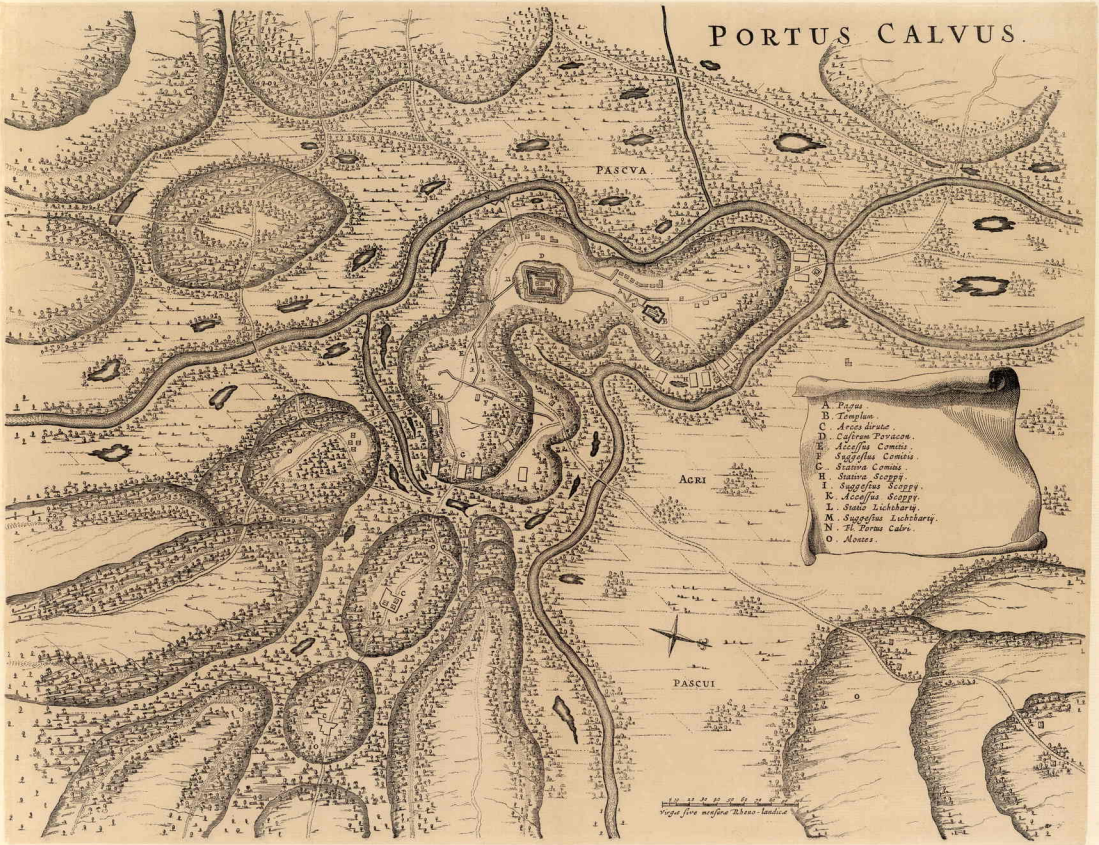
PORTUS CALVUS.
PASCVA
ACRI
PASCUI
A. Pagus.
B. Templum.
C. Arces dirutæ.
D. Castrum Povacon.
E. Accessus Comitis.
F. Suggestus Comitis.
G. Statiua Comitis
H. Statiua Scoppi.
I. Suggestus Scoppi.
K. Accessus Scoppi.
L. Statiua Lichtharti.
M. Suggestus Lichtharti.
N. M. Portus Calvi.
O. Montes.
Virgula sive mensura Rhenо-landica

heeft hij Domingues Calabar aan een wis noodlot prijs gegeven, welke Portugees, die van 's Konings zijde tot de onze was overgegaan, in het fort gevangen genomen en gewurgd is en zijn afvalligheid met zijn leven heeft geboet terwijl zijn ledematen [op staken] tot een vertoon van zijn ontrouw en ellende hebben gestrekt. Maurits, die van oordeel is geweest, dat er der Compagnie veel aan gelegen was, zoo het fort werd vermeesterd, heeft zonder dralen het opslaan van vier legerkampen gelast. Het eerste heeft hijzelf betrokken, het tweede de legercommandant Sigismund Schoppe, het derde de overste Artichewsky, het vierde de vice-admiraal Lichthart. Gedekt tegen gevaar van buiten werpt hij op enkele punten geschutsstanden op, plant geschut waaruit hij het fort hevig en voortdurend beschoot; maar hij heeft ook wederkeerig van den vijand kogels en schade bekomen, zoodat wat inderhaast aan aarden veldwerken was opgeworpen hier en ginds vernield en overhoop geschoten werd. Middelerwijl bestuurt hij naarstiglijk de werkzaamheden aan zijn loopgraven en geheime gangen en met de arbeiders komt de soldaat langzaam nader. Van het eerste ochtendkrieken tot laat in den avond deelt hij de gevaren van de schansgravers. Gesneuveld zijn behalve enkele gemeene soldaten en officieren Johan Ernst van Nassau *), een jong en wakker strijder, hoog van moed, voornaam van afstamming, slachtoffer van het noodlot en ook de Kapitein Johannes Tallebom — die, van kanonskogels getroffen, door hun plotselingen dood verhinderd zijn van hunne groote gaven te doen blijken. Den dertienden dag van het beleg, toen de werken tot de grachten naderden, waren den vijand de moed en de kracht om zich verder te verdedigen ontzonken en is het fort, nadat gijzelaars waren gezonden, op eervolle krijgsmansvoorwaarden overgegeven. Dit is het eerste loon geweest, dat den Graaf van de Amerikaansche onderneming is toegevallen en het is de grondslag geworden van een grootere macht. Der bezetting is vergund om gewapend en met krijgsmanseer langs den kortsten weg naar het Recief af te trekken ten einde vandaar, naar verkiezing, naar Hispaniola of naar andere plaatsen in de West te vertrekken, dan wel naar Terceira te worden overgevoerd. Ter eere van hun verweer mochten zij één kanon en een weinig wapentuig met zich voeren. Schepen om mede over te steken zijn door den Graaf, op grond van het verdrag waartoe men was overeengekomen, geleverd. Zij zijn allen naar het eiland Terceira vertrokken, dat het

Vier stellingen ter belegering.

[38]

Hij zegepraalt.

*) Een jongere broer van Maurits.

het voornaamste van de Azoren of Vlaamsche Eilanden is. Zij die uit het fort aftrokken: te weten, de Spaansche bevelhebber Don Manuel Giberton, onder-artilleriemeester een in den Nederlandschen oorlog beroemd geworden krijgsman, acht kapiteinen, zeven vendrigs, vijfhonderd soldaten uit de Spaansche, Portugeesche en Italiaansche natiën, behalve de zieken en de gewonden hebben deze overwinning roemrijk en voordeelig gemaakt. Er zijn wel 22 metalen en 5 gegoten ijzeren stukken, 4 mortieren (dat zijn vuurmonden die een korte kromme kogelbaan geven), ijzeren kogels en projectielen in menigte, zoo goed als lont en oorlogstuig, het heele magazijn des Konings dat zich aldaar bevond, in onze handen achtergelaten. Niet minder is door de vliegende colonne opgetreden tegen de strooptochten der vijanden,
[39] die verwoestend binnen onze grenzen waren gevallen, zulks onder leiding van Jacob Stachouwer, die, in een treffen met een vijandelijke bende waarbij de Luitenant Helmich zich heeft onderscheiden, haar op de vlucht gedreven en verjaagd heeft. Zoo is het op de omliggende velden wat rustiger en veiliger geworden. Het ware inderdaad wenschelijk de namen van alle strijdende aanvoerders den nazaat ter herinnering over te leveren, ware ik slechts even goed in staat alle namen te kennen als hunne dapperheid te bewonderen.

Hij vervolgt Bagnuolo. Maurits heeft den vluchtenden Bagnuolo op de hielen achtervolgd teneinde de overwinning te benutten en lang heeft het ook niet geduurd eer hij hem, wiens moed geschokt was, de geheele capitania Pernambuco heeft doen ontruimen. Maar het zal der moeite waard zijn, zoowel met betrekking tot de opheldering van dit geschiedwerk als van de hier verrichte of alsnog te verrichten daden, de gesteldheid van deze *Beschrijving van de capitania Pernambuco.* capitania nauwkeurig te beschrijven, vooral omdat 's Graven zetel en die van den Hoogen en den Politieken Raad en het voornaamste schiprijke vlootstation zich hier bevinden. Onder de Brazielsche nederzettingen is die van Pernambuco eene der grootsten daar zij zich over 60 mijlen langs de kust gemeten uitstrekt tusschen de monding van de zeer vermaarde rivier S. Francisco en de capitania I. Tamarica. Het is een concessieterrein van den Portugees Duarte of Eduard d'Albuquerque, in wiens naam hier zijn broeder Matheus, die te Olinda was aangekomen kort voordat de onzen het bemachtigden, het gezag *Elf dorpen en vestigingen. Olinda.* uitoefende. Er worden elf vestigingen en dorpen door de Portugeezen als bewoond opgegeven. De eerste is de hoofdplaats Olinda, aan de kust gelegen, vroeger rijk aan schoone gebouwen en kerken. De plek

is

A. *Castrum Povacon.*
B. *Vrbs.*
C. *Basilica.*
D. *Accessus Comitis ad urbem.*
E. *Suggestus tormentarius.*
F. *Statio Comitis.*
G. *Suggestus torm. gubernatoris Scoppij.*
H. *Suggestus torm. Admiralij lidiartij.*
I. *Castella duo hosti derelicta.*

m 8.

is door de heuvels binnen haar gebied zóó ongelijk dat zij nauwlijks door menschelijken arbeid kan worden bevestigd. In het hoogere gedeelte verhief zich het Jezuïetenklooster, een sierlijk bouwwerk, rijk aan inkomsten uit onroerende goederen, onder Koning Sebastiaan gebouwd. Zeer vriendelijk van voorkomen, was het het eerste dat zich uit zee aan zeevarenden opdeed. Hiernevens deed zich een ander van de Capucijners opmerken, en desgelijks aan het strand dat der Dominicanen en in de bovenstad het klooster van S. Benedictus, goed aangelegd en goed gebouwd. Buitendien zag men een nonnenkerk en anderen meer. Er zijn twee basilieken geweest, de eene door den naam S. Salvator, de andere door dien van S. Pieter eerbiedwaardig. Met uitzondering van de geestelijken en de slaven werden er 2000 inwoners geteld. Dezen werden opgeroepen in vier burgercompagnieën die, als gewoonlijk, ongelijk in getalsterkte waren. Ongeveer 200 burgers muntten boven de anderen door den omvang van hun vermogen uit. Van Olinda zuidwaarts, tusschen de rivier Biberibi en den oceaan, strekt zich over bijna eene mijl weegs, een smalle zandige landstrook [40] uit, als een tong of een ribbe, die de voorzienigheid des Allerhoogsten, evenals elders aan deze kust, tegen het geweld der zee heeft opgeworpen. Waar deze ten einde loopt heeft een dorp gelegen, Recief (of Receptus, d.i.: „toevluchtsoord") *) genaamd, misschien hierom, omdat tusschen deze en een andere landtong die het Steenrif heet, schepen ter lading en ter lossing kunnen en gewoonlijk ook worden opgenomen. Het werd door talrijke inwoners bewoond en dààr waar de zee eene opening in den strandwal maakt is de beste ankerplaats voor schepen vanwege de groote plaatselijke diepte. Hiertegenover, namelijk waar het steenrif, dat hier en daar ondervloeit ophoudt, is een uit het water oprijzende toren geweest, het Waterkasteel genaamd, ter onderscheiding met een anderen die op den vasten strandwal bij het Recief werd gezien en het Landkasteel, bij de Portugeezen S. Jorge, heette. Nadat Olinda verlaten is, hebben tal van burgers en kooplieden zich in het dorp Recief gevestigd en het met in het oog vallende gebouwen verfraaid totdat de luister van de Mauritsstad het in de schaduw is gaan stellen. Door de onzen van een palissadeering aan den rivierkant voorzien is het niet weinig in sterkte toegenomen, omdat de rivier bij ebbe doorwaadbaar wordt. Zoo heeft Olinda er uit gezien voor dat de Nederlanders het hadden veroverd. Dezen hebben de haven en het eiland

*) Port. Recife, ook Arrecife, een Kustrif.

Eiland van Anton Vaz. van Anton Vaz door nieuwe werken onneembaar gemaakt. Thans schittert dit eiland door 's Graven paleis Vrijburg, tot zijn eigen gebruik en tot luister van den Staat op eigen kosten prachtig opgetrokken en door de Mauritsstad en bovendien door twee bruggen bewonderenswaardig over beide rivieren geslagen. De tweede vestiging is I. *Garasu.* Garasu geweest, een dorp meer dan een stad, iets verder uit de kust omstreeks het eiland I. Tamarica op 5 mijlen van Olinda gelegen. Vroeger hebben er armelijke Portugeezen gewoond, die het leven van handwerkslieden leidden, maar sinds Olinda bij ons gebied is ingelijfd, zijn ook meer vermogenden er heen getrokken. De onzen hebben dit stedeken den 1sten Mei 1632 veroverd en het na de inneming door brand en plundering onkenbaar gemaakt. De derde vestiging *Recief. Moribeca.* was het reeds genoemd Recief. De vierde was Moribeca, diep in het binnenland vijf mijlen ten zuiden van het Recief gelegen. De vijfde *S. Antao.* was S. Antaõ, 7 à 8 mijlen van het Recief zuidwaarts nabij Kaap S. *Poyuca.* Augustyn. De zesde was Miguel de Poyuca genaamd, met tal van in-
[41] woners op 10 mijlen van het Recief, waar 13 molens jaarlijks groote hoeveelheid suiker afleveren. Het ligt aan een riviertje van denzelfden naam, dat zich ten zuiden van Kaap S. Augustyn in zee ontlast. De ze- *Serinhaim.* vende was het dorp Serinhaim, zeer uitgestrekt en zeer lieflijk, alwaar 12 molens die ieder 6 ad 7000 arroben suikers afleveren. Een Arroba is 27 of 28 van onze ponden. Het ligt 13 mijlen van het Recief. De *Una.* achtste vestiging was Gonçalves de Una, op 20 mijlen van het Recief, *Porto Calvo.* waar 5 molens in werking zijn. De negende was Porto Calvo op 25 mijlen van het Recief; hier werkt men met 7 of 8 molens. Hier ligt het Fort Povoaçaõ, beroemd door Maurits' victorie. De tiende nederzet- *Noord- en Zuid-Alagoa.* ting was het dorp Noord-Alagoa, op 40 mijlen, de elfde Zuid-Alagoa ongeveer even ver weg. De bevolking leeft ook voor een deel in klei- *Aldea's.* nere buurtschappen der Brazilianen die men Aldea's noemt. Gebouwen waar de suikeren gekookt worden zijn er ten getale van 70 geteld. Eenigen daarvan komen in uitgestrektheid dorpen nabij door de veelheid der daar omheen wonende arbeiders. Men zegt, dat zooveel suiker jaarlijks door hen wordt afgeleverd als voldoende is om 80 of 90 schepen te bevrachten. Ik heb uit niet verwerpelijke bronnen, dat op één dag, uit de haven van Olinda, veertig met suiker bevrachte schepen zijn uitgezeild terwijl er in de pakhuizen zooveel is blijven liggen dat het voldoende was om even zoovele schepen te laden. Zij kan niet verkregen worden zonder den arbeid der negers waarvan groote me-

nigte

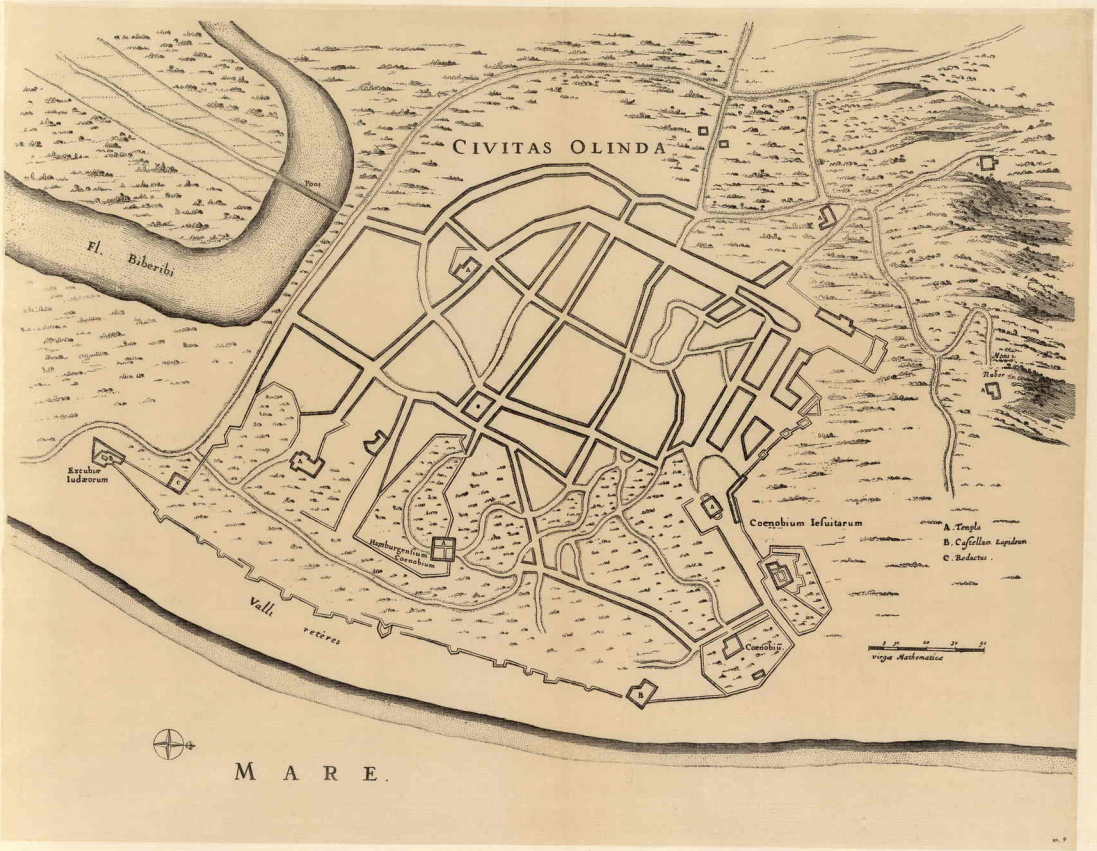
CIVITAS OLINDA
Pons
Fl. Biberibi
Excubiæ Iudæorum
Hamburgensium Coenobium
Valli veteres
Coenobium Iesuitarum
Coenobium
A. Templa
B. Castellum Lapideum
C. Reductus.
virga Mathematica
MARE.

A. *Ieſuitarum Coenobium.*
B. *Baſilica.*
C. *Coenobium Franciſcanorum.*
D. *Carmelitarum Coenobium.*
E. *Iudæorum excubiæ*
F. *Collapſa vrbis moenia.*
G. *Caſtrum maritimum.*
H. *Statio navium Receiffe.*
I. *Receiffa.*
K. *Mauritiopolis.*
L. *Promontorium S. Auguſtini.*
M. *Oceanus.*

nigte uit Angola en andere Afrikaansche havens herwaart wordt overgevoerd. Uit de boeken en dagelijksche aanteekeningen blijkt, dat in het vierjarig tijdvak 1620—1623 alleen uit Angola naar de capitania van Pernambuco 15430 negers verscheept zijn, tot groot voordeel van den Koning van Spanje. Deze streek munt uit door vroolijke bergen en valleien, door het meest winstgevend suikerriet en het beste verfhout. Niet minder grazig is ook het veld dat rijk is aan vee, zoodat, gelijk vanouds door de Italiërs van de Campania werd gezegd, Brazilië wel een uier mocht heeten. Dit is topografie en omdat het reeds vrij bekend is, is een korte toelichting voldoende. Ik keer terug tot het verhaal der krijgsverrichtingen.

Nadat voorzien was in het tot bevestiging van de bolwerken en tot afweer benoodigde, is Schoppe met troepen en ruiterij naar de Alagoas gezonden om wat er van den vijand was overgebleven op te sporen. De Graaf zelf is, om den vermoeiden soldaat den marsch te besparen, na inscheping in vaartuigen aan de Barra Grande (dat is een wijde bocht nabij Porto Calvo die 1000 en meer schepen kan bevatten) bij Kaap Sergoa niet ver van de Alagoas geland en hij heeft den vijand nagezet tot de Rivier S. Francisco. Onderwijl hebben de meeste naturellen, die het naast aan onze wapenen en onze expedities toe waren, aanzoek gedaan om onder onze bescherming te worden opgenomen, hetwelk zij gedaan hebben gekregen, omdat Nassau edelmoediglijk heeft begrepen, dat hij geen onheilen over bijzondere personen had te brengen maar zich krachtig met den vijand had te meten, waaruit is voortgevloeid dat de naturellen huiswaarts zijn gekeerd, nadat zij in de Nederlanders voogden over hun fortuin maar geen vijanden hadden leeren zien. Nabij Corregippa is uit aanwijzingen gebleken, dat Graaf Bagnuolo wat hij te Openeda aan troepen had naar den anderen oever van de rivier S. Francisco liet overbrengen. Daarom is aan Schoppe opgedragen om met de kanonniers, de Brazilianen en een afdeeling ruiterij derwaarts te trekken ten einde de ondernemingen der Spanjaarden te doen mislukken. Maar te laat aankomende, op het oogenblik dat de laatste der kanoos overstak, heeft hij slechts wat buit aan geld en zilveren vaatwerk der begeerte van de soldaten in den muil geworpen. Daar het fort Povoaçaõ dat zij tegen een beleg van vier maanden bestand achtten, tegen de verwachting van Bagnuolo en van de ingezetenen spoedig was gevallen, hebben die inwoners niet bijtijds op hun bezittingen kunnen passen. Toen de Graaf te Openeda (een stadje aan

Schoppe vertrekt naar de Alagoas. [42]

Bagnuolo vlucht en trekt over den Rio S. Francisco.

De Graaf komt te Openeda aan.

aan den oever van de rivier S. Francisco op zes mijlen van de kust) is aangekomen, heeft hij omdat hij die plek geschikt oordeelde om vandaar tegen den vijand te opereeren, gelast dat een fort, hetwelk zijn eigen naam zou dragen, gebouwd moest worden op een rots aldaar, met nog een tweede aan de monding van de rivier. De vijand en de ingezetenen zijn op Sergippe del Rey terug getrokken, dat 24 mijlen van de rivier S. Francisco verwijderd ligt. Deze rivier heeft een monding zoo ongeveer van de breedte als van de Maas in Holland voor Delfshaven, hare wateren stroomen zeer snel. Hierop is den bewoners van den zuidelijken rivieroever aangezegd om met alle lastdieren naar den noordelijken oever over te komen, opdat de vijand niet langer bij hen uit fourageeren zou gaan als te voren.

Een fort „Mauritsˮ aan den Rio S. Francisco ontworpen.

Deze expedities hebben de wintermaanden en het begin van de lente alhier bijna geheel in beslag genomen en door haar gelukkigen uitslag is het moreel der soldaten gerezen en 's vijands laatdunkendheid ten opzichte van den Graaf gefnuikt. Nadat dit alles aan de Generale Staten en Bewindhebberen was gerapporteerd, is allerwege erkend moeten worden dat de Graaf zijn bewind op een gelukkige wijze had ingewijd en als onderwerp van alle gesprekken heeft het den lof van velen, zoo binnen als buitenslands ingeoogst. Zelf heeft de Graaf, per [43] brief geschreven te Openeda, aan Zijne Excellentie den Prins van Oranje, Stadhouder der Vereenigde Nederlanden als volgt omtrent hetgeen hij verricht had gerapporteerd:

Brief van den Graaf aan den Prins van Oranje.

„Nadat ik met Overste Artichewsky alles wat wij, krijgsgeluk die„nende, voor de Compagnie bij deze verre volkeren tot dusver hebben „verricht, schriftelijk heb overgeleverd, ben ik met een vliegende co„lonne tegen den vijand opgetrokken, daar ik het geraden achtte om, „met Gods bijstand, het geluk van nabij te vervolgen. Gene, naar de „Alagoas afgetrokken om de komst der onzen niet af te wachten, heeft „langs wegen die door riviertjes doorsneden waren, als in volle vlucht, „Openeda (een stadje van de rivier S. Francisco) bereikt, alwaar hij, „zonder van eenig uitstel te willen weten, uit vrees voor zijn vervol„gers en om de resten van zijn leger geen gevaar te doen loopen, over „de rivier is getrokken zonder zich iets te maken uit hetgeen hij aan de„zen oever aan oorlogsmateriaal achterliet. Had hij niet, door de brug„gen achter zich af te breken, die hersteld moesten worden, den op„marsch onzer achtervolgende troepen vertraagd, er ware goede hoop „geweest, dat de aanvoerder Bagnuolo zelf met een groot aantal bewapenden

A. *Templum S. Cosmi.*
B. *Coenobium S. Francisci*
C. *Ruinæ urbis.*
D. *Insula Tamarica eminus conspicua.*
E. *Modus deducendi Lusitanas ad templum.*

M. P.

„penden ons in handen ware gevallen. Want de ruiterij en muske-
„tiers, die ik vooruit gezonden had, hebben gezien dat hij zijn achter-
„hoede over de rivier bracht en zij hebben een niet gering te achten
„buit uit de bagages gemaakt. Nu hij ontkomen is, trekt hij met de
„troepen, die hem zijn overgebleven naar de capitania en de stad van
„de Allerheiligenbaai. Wij, tevreden dat wij de gansche capitania van
„Pernambuco van vijanden hebben gezuiverd, hebben hier de over-
„winning niet verder willen voortzetten en onze wenschen voor dezen
„eersten veldtocht bevredigd geacht. Ik ben van oordeel, dat deze plek
„gunstig is gelegen om den oorlog op vijandelijk gebied over te bren-
„gen, vooral omdat de rivier, die elders een groote breedte heeft, hier
„ter plaatse door een nauwte vloeit. Daarom heb ik hier aan den oever
„een sterk fort aangelegd, op zes mijlen van de zeekust, welks ontwerp
„de hierbijgaande schets vertoont en bovendien ben ik voornemens
„een tweede kleinere versterking aan de monding zelf op te richten.
„Nergens elders zal men schooner en uitmuntender rivier aantreffen.
„Zij is namelijk zoo breed, dat op sommige plaatsen een zesponds ko-
„gel er niet overheen komt. Door haar snelheid en aandrang blijven
„hare wateren ver in zee altijd nog zoet. De diepte bedraagt 8, 12, 15
„ellen. De toegang is moeilijk door zanden, waarmede de monding be-
„zet is. Onze jachten komen met gemak tot Openeda en nog hooger.
„Deze rivier heeft nog een andere eigenschap die haar van andere ri-
„vieren onderscheidt. In den winter, wanneer de wateren van andere
„rivieren door den bestendigen regenval overstroomen, treedt zij
„gansch niet buiten hare oevers; in den zomer als de anderen geen wa-
„ter hebben overstroomt zij hare omgeving. De reden die ik, bij na-
„vraag, van de Portugeezen heb vernomen is deze dat, in het binnen-
„land op 6 ad 7 mijlen van de zee, groote hoeveelheid van sneeuw en ijs
„wordt opgehoopt die, door de zomerwarmte smeltende, den stroom
„doet zwellen. Het volk alhier is wild, barbaarsch en van zeer ongere-
„gelde zeden, een soort menscheneters, men noemt hen Tapoeiers.
„Zevenhonderd hunner zijn op twee mijlen van mijn legerplaats; zij
„hebben zich een kamp opgeslagen en gezanten uit de hunnen afge-
„vaardigd, die om vrede en om een gewapend verbond tegen de Por-
„tugeezen vroegen. Zij waren sterk van lichaam, groot en goed van
„houding. Hun taal was zoo, dat zij door niemand uit de Portugeezen,
„zelfs niet door de Brazilianen en andere Tapoeiers die in onze macht
„waren, begrepen kon worden. Door gebaren en teekenen echter heb-
ben

„ben wij elkaar over en weer te kennen gegeven wat wij bedoelden en
„het voornaamste was, dat zij den overgang over de rivier zouden be-
„letten aan de Portugeezen, die ter andere zijde wonen en dezen, als
„zij het toch beproefden, zouden dood slaan. Zij hebben onze schrik-
[44] „wekkende bevelen begrepen en hunne instemming met de eischen te
„kennen gegeven. Daarop hebben wij hen met eenige kleinigheden
„begiftigd laten gaan, vroolijk als zij waren over hunne ontmoeting
„met het onbekende volk en deszelfs minzaamheid. Ik houd het in de
„toekomst voor zeker, dat 's vijands partijgangers deze rivier nu niet
„meer durven overschrijden en ons gebied verwoesten. Wij zijn van
„plan de velden en akkers aan de overzijde te vernielen; de ingezete-
„nen hebben order bekomen om hun gezinnen en hun vee op den
„noordelijken oever over te brengen, opdat zij den vijand uit vrijen wil
„of uit dwang niet van veevoeder voorzien. Terwijl ik mijne vervol-
„ging heb uitgestrekt over 53 mijlen, heb ik het land overal zoodanig
„bevonden, dat ik nauwlijks geloof dat er zachter en gematigder kli-
„maat te vinden is. Overdag is de warmte op den marsch zoomin
„zwaar gevallen als de koude 's nachts, hoewel ons af en toe wat rilling
„overviel. Vlakke velden, die door vlietende beken en langzaam stroo-
„mende wateren worden bevloeid, strekken zich over wel 10 mijlen
„het een na het ander uit, waar hier en ginds kudden zwerven en gra-
„zen welker aantal 500, 5000 of 7000 beliep. Ik heb verbaasd gestaan
„en had niet kunnen gelooven dat dit voorkwam, hadde ik het niet met
„eigen oogen gezien. De grond heeft slechts behoefte aan bewoners,
„smeekt om kolonisten teneinde deze eenzaamheid te bewonen en te
„bebouwen. Ik heb aan de XIX geschreven om duitsche vluchtelin-
„gen, uit het vaderland verdreven en van have beroofd, herwaarts over
„te zenden; zij zullen in een goed land om te bouwen en onder een
„zachte heerschappij komen. Hetzelfde zij aan de zorg en de sympa-
„thie van Uwe Excellentie aanbevolen, want zonder volkplantingen
„kunnen deze streken der Compagnie niet van nut worden noch erop
„berekend om de strooptochten der vijanden te verhinderen. Bijal-
„dien de zaak op deze wijze niet slaagt, wensch ik dat de Amsterdam-
„sche werkhuizen geopend worden en het galeigeboefte worde losge-
„laten, opdat het hier den grond met het houweel bewerke, van wan-
„gedrag worde afgehouden, zijn vorige schande eerlijk uitzweete en
„voor het gemeenebest niet schadelijk doch nuttig zij." En reeds
scheen aan het gewest dat al zoo gelukkig was nog grooter geluk te zijn
beschoren.